

«ΦΘΟΡΟΠΟΙΟΙ ΚΑΙ ΑΝΕΞΕΛΕΓΚΤΟΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΕΙΣ»: Ο ΗΘΙΚΟΣ ΠΑΝΙΚΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΟΛΑΙΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ¹

ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ

Ένα φάντασμα πλανάται τη δεκαετία του '50 πάνω από τη διχασμένη Ευρώπη που πασχίζει να ανασυγκροτηθεί: το φάντασμα της «παραστρατημένης νεολαίας» και της «εγκληματικής» ροπής της. Το πρόβλημα της «παιδικής» και της «νεανικής εγκληματικότητας» απασχολεί από τις αρχές της δεκαετίας του '50 τους διεθνείς οργανισμούς – τη Διεθνή Οργάνωση Υγείας, το Συμβούλιο της Ευρώπης, τη Διεθνή Επιτροπή για την Εγκληματικότητα –, που οργανώνουν συσκέψεις και συνέδρια, χρηματοδοτούν και εκδίδουν μελέτες ειδικών.² Κυβερνώντες, νομικοί, τύπος και κοινό σε ένα πλήθος χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο αγωνιούν για τον νέο κίνδυνο που απειλεί την κοινωνική συνοχή – ανεξάρτητα από το πώς την αντιλαμβάνονται κάθε φορά: είναι η «παραστρατημένη» και «απροσάρμοστη» νεολαία που της αποδίδεται ηθική διαφθορά και εγκληματική συμπεριφορά. Στην Αυστρία, τη Βρετανία, τη Γερμανία, την Ιταλία, αλλά και στην Αυστραλία και την Ιαπωνία, ακόμα και στη Σοβιετική Ένωση, οι κυβερνήσεις θα θεσπίσουν κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας μέτρα που αποσκοπούν να προστατεύσουν τους νέους από «ανήθικες επιρροές» και να επαναφέρουν όσους από αυτούς έχουν παρεκτραπεί στους κανόνες της «ορθής συμπεριφοράς», καπιταλιστικής ή σοσιαλιστικής. Στόχος τους, να παταχθεί η βία που αποδίδεται σε ομάδες νέων, κυρίως

Η Έφη Αβδελά διδάσκει Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

αντρών: είναι οι βρετανοί «τέντι-μπόις», οι ιταλοί «τεπίστι» ή «βι-τελόνι», οι γερμανοί «χάλπσταρκεν», οι γάλλοι «μπλουζόν νουάρ», οι αμερικανοί «ρόκερς», αλλά και οι «στιλιάγκι» της Σοβιετικής Ένωσης, οι ιάπωνες «τόκιο γιάκου» ή οι «τσότσις» της Νότιας Αφρικής – είναι επίσης οι έλληνες «τεντιμπόηδες». Οι νέοι αυτοί, που θα ταυτιστούν συχνά με ένα ειδικό ντύσιμο, τη λατρεία του αυτοκινήτου – κυρίως όταν δεν είναι δικό τους – και της δυνατής ρυθμικής μουσικής, την ομαδική διασκέδαση και την ταραχώδη και βίαιη συμπεριφορά, θα θεωρηθούν αρνητικά απότοκα της μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης και του αυξανόμενου καταναλωτισμού.³

Το φαινόμενο, που οι γερμανοί αναλυτές θα αποκαλέσουν «εγκληματικότητα της ευημερίας»,⁴ θα προκαλέσει – εκτός των άλλων – σημαντικές ανακατατάξεις στους γνωστικούς κλάδους που θα το μελετήσουν, ήδη τότε ή και αργότερα, με μακροχρόνιες επιστημολογικές συνέπειες.

Πρώτα, οι επεξεργασίες που θα κληθούν να κάνουν ήδη κατά την αρχική εμφάνισή του νομικοί, γιατροί, παιδαγωγοί, αλλά κυρίως όσοι ασκούν τις νέες κοινωνικές επιστήμες, κοινωνικοί ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι, θα συγκλίνουν στη διεθνή καθιέρωση με νέο περιεχόμενο του όρου «νεανική παραβατικότητα» (*“juvenile delinquency”, «délinquance juvénile»*). Ο όρος θα χρησιμοποιηθεί για να χαρακτηρίσει, να ταξινομήσει και να αντιμετωπίσει πράξεις νέων που παραβαίνουν το νόμο ή τοποθετούνται στα όριά του και οι ειδικοί θεωρούν ότι διαφοροποιούνται ως προς τη βαρύτητα και τα αίτιά τους από ό,τι χαρακτηρίζουν «εγκληματικές» συμπεριφορές.⁵

Κατά δεύτερο λόγο, η πάνδημη, μέχρις υστερίας, φοβία για την «αντικοινωνική συμπεριφορά» της νεολαίας, που θα πάρει παγκόσμιες διαστάσεις την περίοδο αυτή, θα τροφοδοτήσει, μαζί με τις υστερότερες φοβίες για το αντίστοιχο φαινόμενο του «χουλιγκανισμού», προβληματισμούς που θα επιτρέψουν να διατυπωθεί από κοινωνιολόγους της δεκαετίας του '70 ο όρος «ηθικός πανικός», ο οποίος θα χρησιμοποιηθεί έκτοτε στη μελέτη των αντιδράσεων σε συγκυρίες κοινωνικής και πολιτισμικής αλλαγής σε ποικίλες χρονικές και γεωγραφικές συντεταγμένες. Στην αρχική του διατύπωση από το βρετανό κοινωνιολόγο Στάνλεϊ Κόεν, ο όρος «ηθικός πανικός» αναφέρεται σε μια διπλή διαδικασία κατά την οποία κάτι («επεισόδιο, συνθήκη, πρόσωπο ή ομάδα προσώπων») που ορίζεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως «απειλή για τις κοινωνικές αξίες και συμφέροντα», προκαλώντας υπερβολικές αντιδράσεις, συγκροτείται συγχρόνως ως υπαρκτό και διαθέσιμο πρότυπο για όσους δεν μπορούν να ταυτιστούν με τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα.⁶ Ο Κόεν θα οδηγηθεί δηλαδή στην ίδια διαπίστωση που θα διατυπώσουν την ίδια εποχή και άλλοι στοχαστές, με πολύ διαφορετικές θεωρητικές αφετηρίες, όπως ο Ρολάν Μπαρτ και ο Μισέλ Φουκώ: ο τύπος δεν αποτελεί απλή αντανάκλαση μιας κάποιας προφανούς πραγματικότητας, αλλά κατασκευάζει τα μηνύματά του, παράγοντας ακριβώς τα φαινόμενα που υποτίθεται ότι καταγγέλλει.

Στην ουσία το ζήτημα της «νεανικής εγκληματικότητας» της δεκαετίας του '50 συνιστά ένα πολύ καλό ιστορικό παράδειγμα για να παρακολουθήσει κανείς πώς η ματιά παράγει το φαινόμενο – για να μελετήσει δηλαδή τη διαμορφωτική δύναμη του λόγου. Μας επιτρέπει, με άλλα λόγια, να δούμε πώς ένα σύνολο διατυπώσεων, παρεμβάσεων και θεσμών διαμορφώνουν ένα «καθεστώς αλήθειας», δηλαδή ένα κανονιστικό πλαίσιο εξουσίας-γνώ-

σης που ταξινομεί αντιδράσεις και συμπεριφορές, διαχωρίζοντάς τις σε «φυσιολογικές» και «μη φυσιολογικές», αλλά συγχρόνως πώς το πλαίσιο αυτό παράγει ακριβώς το ίδιο το φαινόμενο που επιδιώκει να χειραγωγήσει, καθώς η συγκεκριμένη ομαδοποίηση και ταξινόμηση δίνουν νέα υπόσταση στα υποκείμενα στα οποία απευθύνονται, ωθώντας τα σε αντιδράσεις που τα ταυτίζουν με τις αναμενόμενες από αυτά συμπεριφορές. Κεντρικός φορέας αυτής της διαδικασίας σε ό,τι αφορά την «παραστρατημένη νεολαία» της δεκαετίας του '50 ήταν ο τύπος. Έτσι το ερώτημα αν το φαινόμενο για το οποίο μιλάμε αποτελούσε κάποιου τύπου κίνημα ή ήταν δημιούργημα μιας συντηρητικής «δαιμονοποίησης» παλαιών και συνηθισμένων νεανικών αντιδράσεων, ερώτημα που απασχόλησε κάθε είδους «ειδικούς» ήδη από την πρώτη εμφάνισή του, αναδεικνύεται ότι είναι χωρίς ιδιαίτερο περιεχόμενο.

Στο κείμενο που ακολουθεί επιδιώκω μια πρώτη ιστορική προσέγγιση του «ηθικού πανικού» για τη νεολαία της δεκαετίας του '50 μέσα από το ελληνικό παράδειγμα. Με ενδιαφέρει να διερευνήσω με ποιους όρους η «νεολαία» αποτέλεσε πολιτικό διακύβευμα ανάμεσα στις συνιστώσες του όλο και εντονότερου πολιτικού διπολισμού, δηλαδή τη Δεξιά και την Αριστερά. Το κοινό έδαφος στο οποίο αναπτύχθηκε η αντιπαράθεση για ηγεμονία στη «νεολαία» ήταν η αντιμετώπιση ορισμένων πολιτισμικών εκδηλώσεων της ως «παθολογίας».

Πιο συγκεκριμένα, θα δούμε πώς, μετά τον Εμφύλιο, οι νέες μορφές ψυχαγωγίας των νέων γίνονται στόχος πολλαπλών επιθέσεων, καθώς θεωρούνται υπεύθυνες για την ηθική παρεκτροπή στην οποία αποδίδεται κατά προτεραιότητα η υποτιθέμενη αύξηση της «νεανικής» και της «παιδικής εγκληματικότητας». Θα παρακολουθήσουμε πώς διαμορφώνεται το περιεχόμενο που παίρνει η συζήτηση για τη «νεολαία» στη διάρκεια της δεκαετίας του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60, τη χρονική διαφορά με την οποία εμπλέκονται σε αυτήν φορείς της Δεξιάς και της Αριστεράς, ποιες στάσεις διαμορφώνονται καθώς και ποιες θεσμικές παρεμβάσεις για την προστασία της θεσπίζονται, πώς αντιμετωπίζονται και πώς η αντιμετώπιση αυτή αλλάζει μέσα στο χρόνο. Θα υποστηρίξω ότι η «νεολαία» και κυρίως οι συμπεριφορές που τις αποδίδονται δεν συνιστούν μόνο μεταφορά για την κοινωνική αλλαγή – για να δανειστώ τη διατύπωση της Λουίζας Πασερίνι – , αλλά συμπυκνώνουν τους φόβους και τις ανησυχίες που προκαλούν οι ραγδαίοι μετασχηματισμοί της ελληνικής κοινωνίας.⁷ Μπορεί να προβάλλεται όλο και συχνότερα η «ανάπτυξη» – με το διαφορετικό περιεχόμενο που της δίνεται από κάθε πολιτική πλευρά – ως το κατεξοχήν μέσο για να ξεπεραστούν τα κοινωνικά και πολιτικά ρήγματα της δεκαετίας του '40· εντοπίζονται ωστόσο συγχρόνως οι αρνητικές της όψεις: εξαστισμός, μετανάστευση, κατανάλωση, κρίση των παραδοσιακών αξιών, «αναίτια» βία. Οι αλλαγές αυτές θεωρείται ότι εγκυμονούν σοβαρούς ηθικούς κινδύνους για ολόκληρο το εθνικό σώμα και ειδικότερα ευνοούν την εξάπλωση νέου τύπου «εγκληματικότητας» μεταξύ των νέων. Εξού και η επείγουσα ανάγκη, που επαναλαμβάνεται από όλες τις πλευρές, να ληφθούν μέτρα για την προστασία τους. Αν οι ερμηνείες για τα αίτια του φαινομένου ή οι προτάσεις για τα μέτρα που απαιτούνται διαφοροποιούνται ανάλογα με τον πολιτικό προσανατολισμό του φορέα τους, διαμορφώνεται ωστόσο ένα κοινό υπόβαθρο που αποδίδει το φαινόμενο στις συνέπειες του πολέμου και στο μιμητισμό που προάγει η διεύρυνση της επικοινωνίας και η επέκταση του καταναλωτισμού.

Η «νεολαία» αναδεικνύεται έτσι ο κατεξοχήν αστάθμητος παράγοντας του κοινωνικού και πολιτικού σχεδιασμού της μετεμφυλιακής περιόδου, και στις ανησυχίες γι' αυτήν θα συναντηθούν συχνά τα επιχειρήματα των πολιτικών δυνάμεων που θα αντιπαρεταθούν στη συγκυρία κατά την οποία συγκροτείται το «κράτος της Δεξιάς». Η Δεξιά θα κρούσει πρώτη τον κώδωνα του κινδύνου από τις αρχές της δεκαετίας του '50, ενώ η Αριστερά θα οργανώσει την παρέμβασή της στο ζήτημα από τα τέλη της δεκαετίας αυτής και σε ολόκληρη την επόμενη. Και οι δύο πάντως θα εξαπολύσουν πυρ ομαδόν στις νέες μορφές ψυχαγωγίας των νέων και θα τις συσχετίσουν με τη «νεανική εγκληματικότητα». Θα τις θεωρήσουν αποτέλεσμα «μιμητισμού» ξενικών προτύπων και θα αρνηθούν στους νέους που τις υιοθετούν οποιαδήποτε διάσταση εμπρόθετης δράσης. Ακόμη περισσότερο, θα τις αντιπαραθέσουν συστηματικά με τις δραστηριότητες που κάθε πλευρά θα αξιολογήσει ως «υγιείς» και «κοινωνικά και εθνικά επωφελείς», αποκλείοντας την ταυτόχρονη συνύπαρξή τους. Καθώς κάνουν την εμφάνισή τους νέου τύπου νεανικές πρακτικές που δεν εντάσσονται στους όρους συγκρότησης της κεντρικής πολιτικής σκηνής και καθώς ο κυρίαρχος πολιτικός διπολισμός ανασυντάσσεται και αποκτά νέο περιεχόμενο, οι δύο πόλοι του θα επιδιώξουν εξίσου τον έλεγχο της «νεολαίας», που αναδεικνύεται έτσι σε πεδίο αντιπαράθεσης για τη συγκρότηση νέων ηγεμονιών στην ελληνική κοινωνία.⁸

Ότι η εμμονή με τη «νεολαία» και ειδικότερα με τη «νεανική εγκληματικότητα» και την πειθάρχησή της μαρτυρούν συχνά μια βαθιά κοινωνική δυσφορία έχει στέρεα καταδειχτεί από πολλές ιστορικές μελέτες.⁹ Ένα ερώτημα που τίθεται αφορά τους όρους. Τι σημαίνει ο όρος «εγκληματικότητα» και μάλιστα όταν συνοδεύεται από το χαρακτηρισμό «νεανική» ή και «παιδική»; Ας διευκρινίσουμε εξ αρχής ότι πρόκειται για όρο εξ ορισμού ρευστό και συμπτωματικό: αναφέρεται στο σύνολο των βίαιων πράξεων και των συμπεριφορών που σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή θεωρούνται ότι παραβαίνουν το νόμο με τρόπους που κολάζονται ποινικά, αλλά που το περιεχόμενό τους, όπως και η βαρύτητα του κολασμού τους, αλλάζουν στο χρόνο και ανάλογα με τα κοινωνικο-πολιτισμικά συμφραζόμενα. Κυρίως όμως η «εγκληματικότητα», ως όρος που απαντάται σε διαφορετικές ιστορικές στιγμές για να καταγράψει ένα γενικό αίσθημα απέναντι στις μορφές βίας που θεωρούνται ότι απειλούν την κοινωνική ευταξία και απαιτούν πειθάρχηση, γίνεται δείκτης που αποτυπώνει κάθε φορά τις ανασφάλειες και τους φόβους των ιθυνόντων μιας κοινωνίας απέναντι σε κοινωνικές ομάδες που δυσκολεύονται να ελέγξουν.¹⁰ Δεν πρόκειται δηλαδή για σταθερή κατηγορία, συγκρίσιμη στο χρόνο, αλλά για κατηγορία που το περιεχόμενό της κατασκευάζεται κοινωνικά και ως εκ τούτου μετασχηματίζεται ιστορικά — γι' αυτό και εννοείται εδώ πάντοτε σε εισαγωγικά.¹¹

Το ίδιο εξάλλου ισχύει και για τη «νεολαία»: μακριά από το να αποτελεί αντικειμενικό δεδομένο ή και αναλυτική κατηγορία, η «νεολαία» (και οι «νέοι») χρησιμοποιείται εδώ ως όρος της εποχής: αναφέρεται πάντοτε στη ονομασία που δίνεται τη συγκεκριμένη περίοδο σε εκείνες τις ομάδες ατόμων — κυρίως γένους αρσενικού — που θεωρείται ότι μοιράζονται ορισμένα ψυχολογικά και συμπεριφορικά χαρακτηριστικά, σύμφυτα με την ηλικία τους, και που γι' αυτό απαιτούν ειδική αντιμετώπιση και μεταχείριση. Τα συγκεκριμένα ηλικιακά όρια της κατηγορίας αυτής παραμένουν εξαιρετικά ρευστά.¹²

Στο συγκεκριμένο ελληνικό πλαίσιο που μας ενδιαφέρει εδώ, εντύπωση προκαλεί το εύρος των πράξεων και των συμπεριφορών που κατατάσσονται συστηματικά — τόσο στον τύπο όσο και σε νομικά κείμενα της περιόδου — στην «παιδική και νεανική εγκληματικότητα». Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι συζητήσεις που γίνονται σε διάφορες δυτικές χώρες και στους διεθνείς οργανισμούς για τη «νεανική εγκληματικότητα και ανομία»¹³ θα οδηγήσουν — ψυχολόγους και κοινωνιολόγους κυρίως, αλλά και νομικούς — σε νέες επεξεργασίες του όρου «νεανική παραβατικότητα». Οι πράξεις και οι συμπεριφορές που θα αρχίσουν να χαρακτηρίζονται αλλού «παραβατικές» ή «αντικοινωνικές» — και όχι πια «εγκληματικές» — είναι εκείνες που οι φορείς τους είναι έφηβοι και νέοι άντρες των πόλεων. Οι πράξεις αυτές, ομαδικής συνήθως βίας, επισείουν περιορισμένης βαρύτητας ποινικό κολασμό από το ισχύον κάθε φορά ποινικό σύστημα, αλλά επειδή αποδίδονται σε αυτές κοινωνικά αίτια, θεωρείται ότι απαιτούν νέα μέτρα θεσμικής καταστολής και κυρίως πρόληψης. Στην ελληνική περίπτωση ωστόσο οι σχετικές επεξεργασίες και προβληματισμοί των κοινωνικών επιστημόνων θα καθυστερήσουν δύο με τρεις δεκαετίες. Για το λόγο αυτό, μολονότι τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται τη δεκαετία του '50 στις σχετικές συζητήσεις είναι ως ένα βαθμό αντίστοιχα με εκείνα που συναντά κανείς σε άλλες χώρες (π.χ. ΗΠΑ ή Ιταλία), κάθε εκδήλωση νεανικής συμπεριφοράς που θα θεωρηθεί «παρεκκλίνουσα» ή «αντικοινωνική» θα χαρακτηριστεί συλλήβδην «εγκληματική». Αυτό σημαίνει ότι εφόσον εκείνοι που πρωτοστατούν στην Ελλάδα στη διαχείριση και μελέτη του φαινομένου την περίοδο που μας ενδιαφέρει εδώ είναι κατά κύριο λόγο δημοσιογράφοι και νομικοί, απουσιάζει τόσο από το νομικό προβληματισμό της εποχής όσο και από τις τρέχουσες αναλύσεις του τύπου η διάκριση ανάμεσα στο «παράπτωμα» και στο «έγκλημα», μολονότι η διάκριση αυτή δεν είναι θεσμικά καινοφανής.¹⁴ Αυτή ακριβώς η συχνά υπερβολική ταύτιση κάθε «αντικανονικής» νεανικής συμπεριφοράς με την «εγκληματικότητα» θα έχει συγκεκριμένες συνέπειες για το είδος της καταστολής της που θα προκριθεί. Δεν μαρτυρεί όμως μόνο την απουσία εξειδικευμένης κοινωνιολογικής γνώσης, την ελλιπή ανάπτυξη «εξουσίας-γνώσης», μαρτυρεί επίσης τη βαρύτητα που αποδίδεται στο ζήτημα της «νεολαίας» κατά τις δεκαετίες που εξετάζουμε, στο πλαίσιο ευρύτερων προβληματισμών για την πειθάρχηση ως όρο για την «εξέλιξη» της ελληνικής κοινωνίας.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '50, το «κύμα εγκληματικότητας και ελευθεριότητας εις τα ήθη», κυρίως στη «νεολαία», θεωρείται απότοκο τόσο της εξοικείωσης με τη βία κατά την προηγούμενη δεκαετία όσο και των νέων συνθηκών της ζωής στην πόλη. Οι παρεμβάσεις των ιθυνόντων «προς προστασίαν της ηθικής και πνευματικής ακεραιότητος των Ελληνοπαίδων» που βρίσκονται «εν ηθικώ κινδύνω» είναι συστηματικές για περισσότερο από μία δεκαετία. Κοινός ρητός στόχος τους, «η ηθική ανασυγκρότησις της νεολαίας και η συμβολή της κοινωνίας εις τον αγώνα προς εξουδετέρωσιν της εκλύσεως των ηθών».¹⁵ Η Εκκλησία, διάφορες εταιρείες προστασίας ανηλίκων — συνήθως σε στενή σχέση με τη βασίλισσα Φρειδερίκη —, το υπουργείο Δικαιοσύνης, εισαγγελείς και νομικοί αναλαμβάνουν από κοινού και επανειλημμένα μέσα στην περίοδο «σταυροφορίαν προς περιστολήν της επικινδύνως αυξανομένης παιδικής εγκληματικότητος».¹⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η Εταιρεία Προστασίας

Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης, που ιδρύεται το 1949 με στόχο «την πρόληψιν και περιστολήν του εγκλήματος, ανηλίκων τε και ενηλίκων». ¹⁷ Η Εταιρεία θα αναπτύξει πλούσια δράση και θα δημοσιεύσει ως το 1965 τριάντα πέντε μελέτες νομικών, οι δεκατέσσερις από τις οποίες για θέματα που αφορούν την «εγκληματικότητα των ανηλίκων». ¹⁸ Φορείς κάθε είδους, συχνά σε συνεργασία με το υπουργείο Δικαιοσύνης, οργανώνουν συστηματικά «εβδομάδες» εκδηλώσεων που αναφέρονται στους νέους και «τας αντικοινωνικάς ροπάς των». ¹⁹

Το υπουργείο Δικαιοσύνης επιδιώκει εξ αρχής να συντονίσει τις σχετικές παρεμβάσεις, συγκροτώντας ένα ειδικό «Συμβούλιον συντονιστικόν των μέτρων προλήψεως και καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων», με στόχο την αποτελεσματική ανάσχεσή της και «ιδίως προς εξουδετέρωσιν των ηθικών κινδύνων της νεότητος». ²⁰ Αλληπάλληλα νομοθετικά μέτρα θεσπίζονται, προληπτικά όσο και κατασταλτικά: καθορίζονται όρια ηλικίας για την πρόσβαση σε διάφορες κατηγορίες κινηματογραφικών έργων, ανακοινώνεται η οργάνωση σώματος δικαστών ανηλίκων και σώματος παιδονόμων, αποφασίζεται η αυστηρή εφαρμογή των διατάξεων που απαγορεύουν την πρόσβαση των ανηλίκων σε κέντρα νυχτερινής διασκέδασης, εξαγγέλλεται ότι θα θεσπιστεί ειδική νομοθεσία για τα παιδικά δημοσιεύματα, ενώ αποφασίζεται να επιχορηγούνται συστηματικά οι εταιρείες προστασίας ανηλίκων. Προβλέπεται τέλος η οργάνωση εξωσχολικών δραστηριοτήτων «προς τον σκοπόν παροχής εις αυτούς καταλλήλων και ποικίλων μέσων ψυχαγωγίας και αποσπάσεως των εκ φθοροποιών ανεξελέγκτων απασχολήσεων». ²¹ Μολοντί ποτέ δεν αναφέρεται ρητά, είναι δύσκολο να μη συνδέσει κανείς όλη αυτή τη δραστηριότητα με τις πολιτικές συνθήκες της πρώτης μετεμφυλιακής περιόδου: όπως είδαμε και με την εγκύκλιο του υπουργείου Δικαιοσύνης του 1949, η «ηθική παρεκτροπή» είναι ο όρος που χρησιμοποιείται την περίοδο αυτή για την επίδραση που θεωρείται ότι ασκούν στους νέους «ανατρεπτικές» ιδέες κάθε είδους.

Ωστόσο η εσωτερική συγκυρία δεν είναι η μόνη που τροφοδοτεί τους φόβους των ιθυνόντων. Δημοσιογράφοι, νομικοί και πολιτικοί παρατηρούν από τις αρχές της δεκαετίας του '50 με τρόπο την αύξηση διεθνώς της «νεανικής», ακόμη και της «παιδικής εγκληματικότητας», που θεωρείται ότι έχουν γίνει πραγματική κοινωνική μάστιγα. Κυριότερα αίτια της θεωρούνται και εδώ ο πόλεμος, η διάλυση της οικογένειας και οι επιβλαβείς συνέπειες των νέων μορφών αναψυχής, κυρίως ο κινηματογράφος και τα κάθε λογής έντυπα αλλά και η μουσική. Τόσο το διεθνές όσο και το εγχώριο φαινόμενο της «νεανικής εγκληματικότητας» θα συσχετιστεί για τους φορείς της νέας κοινωνικής ευταξίας της μετεμφυλιακής περιόδου με την «ηθική εξαχρέωση» και την «έκλυση των ηθών». Επικρατεί μάλιστα η άποψη ότι η εξάπλωση της «ηθικής παρεκτροπής» απειλεί την καθεστηκυία τάξη — που η επικράτησή της πληρώθηκε τόσο ακριβά κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου. Οι αλληπάλληλες παρεμβάσεις επικεντρώνονται έτσι στην πρόληψή της. Σε αυτό το πλαίσιο, όλες οι νεανικές συμπεριφορές που κρίνονται «απρεπείς» ή «θρασείες» αποτιμώνται σε σχέση με την απόστασή τους από τη θεωρούμενη «ηθική» συμπεριφορά και ανάλογα καταχωρίζονται ως «αντεθνικές», καταγγέλλονται και ποινικοποιούνται.

Οι θεματικές που συγκροτούν το περιεχόμενο που παίρνει αυτή η «ηθική παρεκτροπή» σκιαγραφούνται λοιπόν καθαρά από νωρίς: η κρίση των «υγιών» κοινωνικών αξιών μεταξύ των νέων

προκύπτει από «την σεξουαλικήν ελευθερίαν», από «τας γυμνικάς επιδείξεις και τον παράδοxon τρόπον αμφιέσεως των γυναικών», από την «αντικοινωνικήν εκτροπήν των νέων». ²² Σε αυτό το πλαίσιο, οι ανήλικοι (δηλαδή όλοι οι νέοι κάτω των εικοσιενός ετών, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία) θεωρούνται ότι βρίσκονται σε μόνιμο «ηθικό κίνδυνο». Η ευθύνη αποδίδεται στη διάλυση της οικογένειας, στο νεοπλουτισμό, στην επιτρεπτικότητα των γονιών, αλλά κυρίως στους νέους τρόπους αναψυχής που απευθύνονται στους νέους και ιδίως στον κινηματογράφο, τα χορευτικά κέντρα, τα έντυπα και τη μουσική. ²³

Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται η διάδοση του κινηματογράφου συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα: κατεξοχήν αστική μορφή ψυχαγωγίας και από εκείνες που προτιμούν όλο και περισσότεροι νέοι, συγκεντρώνει τα βέλη για την αρνητική επίδραση που του αποδίδεται. Στο στόχαστρο βρίσκονται κυρίως οι ταινίες που έχουν «αστυνομικάς ή γκαγκστερικές υποθέσεις», καθώς θεωρείται ότι «η περιγραφή τοιούτων εγκλημάτων και η ηρωοποίησις εγκληματιών εξάπτει την φαντασίαν των νέων και επιδρά επί της διαμορφώσεως του χαρακτήρος των». ²⁴ Η Εταιρία Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών υπολογίζει το 1952 ότι «ποσοστόν τουλάχιστον 65% των ανηλίκων εγκληματιών οφείλεται εις την επίδρασιν του κινηματογράφου» και επιμένει ότι η «προστασίαν της νεολαίας» απαιτεί όχι μόνο έλεγχο των ταινιών που προβάλλονται αλλά και την αυστηρή εφαρμογή του νόμου για την είσοδο ανηλίκων στα έργα που έχουν κριθεί «ακατάλληλα». ²⁵ Την αυστηρή εφαρμογή των διατάξεων που απαγορεύουν την είσοδο ανηλίκων σε ταινίες που έχουν κριθεί «ακατάλληλες» και τη «μέριμνα προς ευρείαν λειτουργίαν παιδικού και εφηβικού κινηματογράφου», σε συνεργασία με τις εταιρείες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, αναλαμβάνει να προωθήσει το «Συντονιστικόν Συμβούλιον δια την πρόληψιν της εγκληματικότητας ανηλίκων» που αναφέρθηκε παραπάνω. Επιτροπή ειδικών κρατικών υπαλλήλων, που συγκροτείται το 1958 για να ασχοληθεί με το ζήτημα του θεάτρου και του κινηματογράφου, επισημαίνει ότι «ανεξαρτήτως του προβαλλομένου θεάματος, 'η δημιουργουμένη τεχνική υποβολή εις την σκοτεινήν αίθουσαν προκαλεί εις τα παιδιά φόβον, αγωνίαν και έξαψιν' που ημπορούν να επιδράσουν επιβλαβώς επί της ψυχολογικής εξελίξεώς των». ²⁶ Προτείνει λοιπόν να απαγορευθεί εντελώς η πρόσβαση στον κινηματογράφο μέχρι τα δεκαεπτά, με εξαίρεση κάποιες «παιδικές» ή «διδακτικές» ταινίες. Η Εκκλησία, από τη μεριά της, χαρακτηρίζει επανειλημμένα τον κινηματογράφο «σχολείον καταστροφικής επιδράσεως», «σχολείον εγκλήματος και παράγ[οντα] διαφθοράς της κοινωνίας και ιδιαιτέρως της νεολαίας» ή και «κακόν παιδαγωγόν των μαζών». ²⁷ Αλλά και επιστήμονες διερευνούν επισταμένα την επίδραση του κινηματογράφου «επί των αντικοινωνικών εκδηλώσεων των ανηλίκων» και το θέαμα «ως αίτιον των ψυχοπαθολογικών και αντικοινωνικών εκδηλώσεων των παιδων και νεαρών ατόμων». ²⁸

Η συστηματική ταύτιση της «εγκληματικότητας» των νέων με την «ανηθικότητα» στους σχετικούς λόγους έχει μια ιδιαίτερη σεξουαλική συνδήλωση. Η «έκλυσις των ηθών» ή η «ηθική κατάπτωσης» παραπέμπουν στην ανατροπή της παραδοσιακής ιεραρχίας στην οικογένεια και στις σχέσεις των φύλων, που με τη σειρά της αποδίδεται στον αστικό τρόπο ζωής και αναγορεύεται στον κατεξοχήν κίνδυνο που συνοδεύει την πρόοδο. Σε αυτό το πλαίσιο η «ηθική» σημαίνει σεξουαλική ηθική, όπως δείχνουν οι αλληπάλληλες καταγγελίες για τη διάδοση στους νέους των προγαμιαίων

σχέσεων, του ελεύθερου έρωτα, της περιφρόνησης για την παρθενία.²⁹ Έτσι οι έμφυλες σχέσεις κυρίως μεταξύ των νέων αναγορεύονται σε σημαντική συνιστώσα της κοινωνικής και της πολιτικής κρίσης.

Στη νεολαία «εν ηθικώ κινδύνω» η επαπειλούμενη αντικοινωνική παρεκτροπή έχει λοιπόν έμφυλο περιεχόμενο. Αν τα κορίτσια κατηγορούνται ότι απαρνούνται τα πλεονεκτήματα της αγνότητας, με βαριές συνέπειες για τη φυσική, ψυχική και ηθική υγεία τους, τα αγόρια συνδέονται με τις «αντικοινωνικές» συμπεριφορές που ονομάστηκαν «τεντιμποϊσμός». Στις περισσότερες παρεμβάσεις πάντως η «νεολαία» για την οποία εκφράζονται ανησυχίες είναι κατά βάση γένους αρσενικού, όπως και οι δράστες των αδικημάτων που εντάσσονται στη «νεανική» και «παιδική εγκληματικότητα», για τις οποίες γίνεται καταγιστικός λόγος, ενώ σπανιότατα δίνονται συγκεκριμένα δεδομένα. Στις περισσότερες παρεμβάσεις τα κορίτσια δεν αναφέρονται καθόλου ή εμφανίζονται απλώς σαν κομπάρσοι, σαν παθητικά πρόσωπα που δεν ενεργούν ποτέ αυτόβουλα. Γι' αυτό και εξαφανίζονται σε όσα ακολουθούν. Ο «ηθικός πανικός» για τη «νεολαία», που εξετάζεται εδώ, αφορά επομένως κατά κύριο λόγο εκδοχές του ανδρισμού που δεν μπορούν εύκολα να ταξινομηθούν στα υπάρχοντα πολιτισμικά πρότυπα και γι' αυτό προκαλούν ανησυχίες, φόβο και απόρριψη.

Οι «αποχαλινωθέντες νέοι» δεν θα απασχολήσουν πάντως μόνο τους πολιτικούς και τους κοινωνικούς φορείς του κατεστημένου της εποχής, αλλά και την Αριστερά, ήδη από την ίδρυση της νεολαίας της ΕΔΑ, μολοντί περισσότερο προς τα τέλη της δεκαετίας του '50 και πιο συστηματικά κατά τη δεκαετία του '60. Στη συγκυρία της δυναμικής πολιτικής ανασυγκρότησής της η Αριστερά θα εναρμονιστεί αρχικά με αντίστοιχους προβληματισμούς στη Σοβιετική Ένωση, κυρίως όμως θα επιδιώξει να επανασυνδεθεί μέσα από τη «νεολαία» με την εαμική παρακαταθήκη για τον αριστερό προσδιορισμό του έθνους.³⁰ Για την Αριστερά οι «παρεκτροπές» της «νεολαίας» εκφράζουν την απομάκρυνσή της από τις υγιείς αξίες και παραδόσεις του έθνους και του λαού. Η απομάκρυνση αυτή χρεώνεται στην αποπροσανατολιστική πολιτική των κυβερνήσεων και στην επίδραση που ασκεί στους νέους ο αμερικανικός τρόπος ζωής.

Έχει ενδιαφέρον ωστόσο ότι όσο αυξάνεται το αντιαμερικανικό κλίμα που συνδέεται με τα γεγονότα του Κυπριακού και εντείνονται οι μαζικές κινητοποιήσεις στις οποίες συμμετέχουν όλο και περισσότεροι νέοι από ευρύ πολιτικό φάσμα, όλο και συχνότερα οι νεανικές μορφές ψυχαγωγίας θα συσχετιστούν με τις αρνητικές συνέπειες που θεωρείται ότι έχει η εξάπλωση του αμερικανικού τρόπου ζωής. Παρά τη «διπολική αντιπαράθεση» που χαρακτηρίζει τα τέλη της δεκαετίας του '50 και σε μια εποχή όλο και εντονότερων κοινωνικών διαφοροποιήσεων, αριστερές και δεξιές πολιτικές δυνάμεις θα θέσουν από κοινού στο στόχαστρό τους τις νέες ομαδικές μορφές ψυχαγωγίας των νέων τις οποίες θα καταγγείλουν ότι τους παρασύρουν στη βία και τον «ηθικό κατήφορο»: ροκ – αλλά και ρεμπέτικα –, σινεμά, σφαιριστήρια, κέντρα, κλαμπ, χορός, έντυπα, παρέες, αυτοκίνητα κ.ά. Η νεανική παρεκτροπή, που συμβολίζεται συχνά με τις ενδυματολογικές καινοτομίες πολλών νέων, θα ομαδοποιηθεί στο φαινόμενο που θα γίνει γνωστό με το όνομα «τεντιμποϊσμός».³¹

Ο «τεντιμποϊσμός» αποτελεί την ελληνική εκδοχή του «ηθικού πανικού» για τη νεολαία. Καθώς ο βρετανικός τύπος κατασκευά-

ζει τον «τέντι μπόι» από τα μέσα του 1954³² και πυκνώνουν αντίστοιχες αναφορές στον τύπο άλλων χωρών, η είδηση θα φτάσει και στις σελίδες των ελληνικών εφημερίδων. Τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60 ο «τεντιμποϊσμός» θα απασχολήσει σε σημείο παροξυσμού δημοσιογράφους, στοχαστές, νομικούς και το κοινό από όλο το πολιτικό φάσμα της εποχής και θα θεωρηθεί η κατεξοχήν απόδειξη ότι η «νεολαία» έχει παραστρατήσει. Η συγκυρία δεν είναι τυχαία: το Κυπριακό έχει βγάλει μεγάλους αριθμούς νέων στους δρόμους, ενώ τα αποτελέσματα των εκλογών του 1958, που ανέδειξαν την ΕΔΑ αξιωματική αντιπολίτευση, έδωσαν νέα ώθηση στις παρεμβάσεις της νεανικής της οργάνωσης, την ίδια στιγμή που μαρτυρείται υποχώρηση στην απήχηση που εμφανίζουν κατεστημένοι θεσμοί κοινωνικοποίησης των νέων, όπως λόγου χάριν τα κατήχητικά.³³

Στον ελληνικό τύπο ο όρος «τεντιμποϊσμός» χρησιμοποιήθηκε συστηματικά για να χαρακτηρίσει συλλήβδην το «κύμα εγκληματικότητας της νεολαίας» που εμφανίζεται να έχει αναστατώσει τις κοινωνίες σ' ολόκληρο τον κόσμο, από τις ΗΠΑ ως την Ιαπωνία. Οι ελληνικές εφημερίδες θα ξεσηκώσουν θύελλα όταν θεωρήσουν ότι το φαινόμενο μεταφέρεται στους δρόμους της Αθήνας. Θα χαρακτηρίσουν «τεντιμποϊσμό» κάθε δημόσια νεανική συμπεριφορά που προσλαμβάνεται ως «αντικοινωνική» και συνοδεύεται από έναν ορισμένο τύπο ένδυσης, ιδίως το μπλου-τζιν και τα μακριά μαλλιά: «τεντιμπόηδες» ήταν όσοι πείραζαν γυναίκες στο δρόμο, έριχναν γιαούρτια, επιτίθονταν σε όσους τους έκαναν παρατήρηση, ασχημονούσαν και θορυβούσαν γενικά ή έκλεβαν αυτοκίνητα για να πάνε βόλτα. Ο τύπος, οι διανοούμενοι, οι σχολιαστές, οι πολιτικοί από όλο το πολιτικό φάσμα θα καταδικάσουν παρόμοιες πράξεις, στις οποίες θα διαγνώσουν το σύμπτωμα της βαθιάς κρίσης που περνά η «ελληνική νεολαία».

Σύμφωνα με το σχολιαστή των *Εικόνων*, «τέντι μπόης» είναι «ο κακομαθημένος νεαρός ταραξίας, χωρίς ηθικές βάσεις, έτοιμος να αποδείξει την αντικοινωνικότητά του, με τυποποιημένη αμερικανίζουσα εμφάνιση, από την οποία το κυριότερο χαρακτηριστικό (μιλάμε για την Ελλάδα) είναι τα μπλε στενοπαντέλωνα με αναποδογυρισμένα ρεβέρ, τα επιλεγόμενα 'μπλου τζηνς'».³⁴ Για τη σχολιάστρια της *Αυγής*, «ο νέος όρος, αγγλοσαξωνικός κι' αυτός, ο 'τεντιμποϊσμός', αναφέρεται «στην πώρωση, την κυνικότητα, τον αμοραλισμό, την ανηθικότητα, την εγκληματικότητα, που εμφανίζει, από μίμηση, ένα μέρος της νεολαίας μας». Είναι τα «ανόητα παλιόπαιδα», «τα καλόπαιδα, οι κανακάρηδες» που κάνουν «οργιαστικά 'πάρτυ'», αλλά – κατεξοχήν ανησυχητικό αυτό – είναι πλέον και τα «νοικοκυρόπαιδα των τίμιων βιοπαλαιστών και [τα] εργατόπαιδα, που ξημεροβραδιάζονται στα σφαιριστήρια, που κάνουν διαρρήξεις, λαθρεμπόρια, σωματεμπορία, που τρέχουν πίσω από τους ναύτες του δου αμερικανικού στόλου».³⁵

Στην ελληνική του εκδοχή λοιπόν ο «τεντιμποϊσμός» θεωρείται προϊόν μιμητισμού ξενόφερτων πρακτικών, «αλλοεθνές φρούτον»,³⁶ και αναφέρεται τόσο σε συμπεριφορές όσο και σε τρόπο ένδυσης και ψυχαγωγίας. Η έμφαση στη μίμηση αναδεικνύεται και στον ίδιο τον όρο που χρησιμοποιείται. Αντί για κάποιο νέο, όπως είδαμε παραπάνω ότι γίνεται σε άλλες χώρες, θα προσαρμοστεί στην ελληνική γραμματική ο αγγλικός όρος "Teddy Boys", παραβλέποντας τις σοβαρές αποκλίσεις της ελληνικής εκδοχής του φαινομένου από το πρωτότυπό του.³⁷ Το κοινό με τη βρετανική περίπτωση, όπως εξάλλου και με όλες τις άλλες, είναι ότι ο

όρος θα επικρατήσει να χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει κά-
θε νεανική συμπεριφορά που θεωρείται ότι αντιβαίνει με τα κοι-
νωνικά αποδεκτά, ενώ το ντύσιμο θα γίνει σύμβολο, θα ταυτιστεί
με τη «νεανική παρεκτροπή», ανεξάρτητα από τις πράξεις όσων
το φέρουν. Όποιος ντύνεται σαν «τεντιμπόης» είναι «τεντιμπόης»,
έστω και χωρίς να το ξέρει, βρίσκεται επομένως τουλάχιστον «εν
ηθικώ κινδύνω».

Στις σχετικές αναφορές το ντύσιμο θεωρείται πολύ συχνά
αναπόσπαστο στοιχείο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς: «Πα-
νταλόνι αμερικάνικο 'μπλου τσιν', εφαρμοστό μέχρις αηδίας απά-
νω τους, μπλούζες κοντομάνικες με όσο το δυνατόν κοντήτερο
μανίκι, παπούτσι 'μοκασίν'. Περιπάτημα βαρύ και τεμπέλικο.
Ύφος 'μπλαζέ' και μάτια γεμάτα αναίδεια. 'Τέντυ-μπόϋ'!», οικτρίζει
ο δημοσιογράφος του *Έθνους*.³⁸ Πιο διορατική, η νομικός θα
αντληθεί το συμβολικό χαρακτήρα του ντυσίματος: «Με σύμ-
βολά της μια κλειστή μαύρη μπλούζα, ένα γυαλιστερό πέτσινο
σακκάκι και ένα στενό τριμμένο μπλου - τζιν, [η νεολαία] περι-
φρονεί τους νόμους μας, περιγελά τις αντιλήψεις μας, καγχάζει
με τις συμβουλές μας».³⁹ Οι περισσότερες αντιδράσεις όμως εί-
ναι αγωνίας. Η δημοσιογράφος της *Αυγής* αναρωτιέται τι συμ-
βαίνει με τη νεολαία: «Της φόρεσαν τα καουμποϊστικά παντελόνια
με τα γαζιά ή της νταήδικες τσέπες» ώστε «να χάσει τα νερά της,
την πυξίδα της, το ήθος της και την ελληνική ψυχή της».⁴⁰ Πολ-
λοί ζητούν να τιμωρούνται αυστηρά όσοι ντύνονται με αυτόν τον
προκλητικό τρόπο, υπονομεύοντας την κοινωνική, εθνική και έμ-
φυλη ευταξία. «Τα Ελληνόπουλα ενδιαφέρονται για παντελόνια
που φορούν άνδρες και όχι μαριονέττες αμφιβόλου φύλου, τύ-
που Χάλεϋ και Πρίσλεϋ... Ενδιαφέρονται πότε θα βάλουν και πό-
τε θα βγάλουν το τιμημένο χακί για να ριχτούν με τη φόρμα της
δουλειάς στον σκληρό της ζωής αγώνα, τιμώντας τον εαυτόν
τους, την οικογένειά τους και το Έθνος τους».⁴¹ Η προτροπή θα
εφαρμοστεί: μετά τα πρώτα κρούσματα, θα μάθουμε ότι οι αστυ-
νομικοί «έλαβαν εντολή να συλλαμβάνουν τους νέους, που φο-
ρούν παντελόνια του γνωστού αμερικανικού τύπου, να ερευνούν
το παρελθόν τους και, σε περίπτωση, που θα επιμένουν να φέ-
ρουν την περιβολή αυτή, να τους αποκόπτεται με ψαλίδι το επί-
πλέον μάκρος του παντελονιού και να κουρεύονται με την 'ψι-
λή'».⁴² Η πολιτική ταυτότητα της εφημερίδας που μεταφέρει την
είδηση δεν έχει πλέον σημασία: η αρνητική, καταδικαστική στάση
απέναντι στο φαινόμενο είναι κοινή.

Βρισκόμαστε ήδη πέρα από την ανησυχία και την πρόληψη,
στο πεδίο της καταστολής και της πειθάρχησης. Τα μέτρα που θα
λάβουν οι ιθύνοντες για να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο του «τε-
ντιμποϊσμού» θα είναι δρακόντεια. Προηγείται η παραπάνω διοι-
κητική απόφαση του Διευθυντή Γενικής Ασφαλείας Αττικής, Θό-
δωρου Ρακιντζή, που θα επικροτηθεί από όλο το πολιτικό φάσμα.
Αφορμή για την απόφαση θα είναι δύο υποθέσεις που θα γίνουν
πρωτοσέλιδα στις αθηναϊκές εφημερίδες και θα προκαλέσουν
ποικίλα σχόλια. Στις 3 Οκτωβρίου 1958 συλλαμβάνονται τέσσερις
ανήλικοι νεαροί σε δύο διαφορετικά περιστατικά: οι δύο πρώτοι
επειδή έριξαν γιαούρτι στο πρόσωπο μιας κυρίας στην Κυψέλη
και οι δύο άλλοι επειδή πέταξαν σύκα σε μια Αμερικανίδα που
περνούσε με το αυτοκίνητό της στο Καλαμάκι. Σύμφωνα με την
ανταπόκριση, οι νεαροί της Κυψέλης ήταν «παιδιά καλών οικογε-
νειών, μαθηταί του Γυμνασίου, που φοιτούν μάλιστα σε γνωστά
ιδιωτικά σχολεία των Αθηνών», ενώ εκείνοι του Καλαμακίου, «παι-
διά φτωχά, εργάτες, που δουλεύουν για ένα μεροκάματο». Το συ-

μπέρασμα είναι προφανές: «Έτσι ο τεντυμποϊσμός άρχισε να εκ-
δηλώνεται σε όλα τα στρώματα και να αποκτά εκπροσώπους σε
όλες τις τάξεις».⁴³

Οι νεαροί του πρώτου περιστατικού θα γίνουν την επομένη
πρωτοσέλιδα, με μακροσκελείς ανταποκρίσεις και μεγάλες φω-
τογραφίες. Μόλις συλληφθούν, θα τους ξυρίσουν γουλί, θα του-
κόψουν τα ρεβέρ του μπλουτζίν, θα τους κρεμάσουν από μια πι-
νακίδα στο λαιμό που γράφει το «έγκλημά» τους («Είμεθα Τέντι
Μπόης. Πετάξαμε γιαούρτη κατά γυναικός») και θα τους περιφέ-
ρουν με τα μέσα μαζικής μεταφοράς από το αστυνομικό τμήμα
της Κυψέλης στη σήμανση και την εισαγγελία στο κέντρο της
Αθήνας. Όπως αναφέρεται και φαίνεται στις σχετικές φωτογρα-
φίες, που δημοσιεύονται σε ολόκληρο τον αθηναϊκό τύπο, συνο-
δεύονται σε ολόκληρη τη διαδρομή από –αντρικό– κοινό ποι-
τους λαιδορεί και τους χλευάζει.⁴⁴ Η εφαρμογή των μέτρων τοι-
αστυνομικού διευθυντή σε ανήλικους που έριξαν «γιαούρτη» θα
αναγνωριστεί από τις εφημερίδες ως προς τον ακριβή προσδιο-
ρισμό της και θα την ονομάσουν δημόσια διαπόμπευση.⁴⁵

Όλα δείχνουν ότι οι «αντικοινωνικές πράξεις» των νέων αυτώ-
ν αντρών (γιαούρτωμα, μικροκλοπές, άσκοπη επιθετικότητα), οι εν-
δυματολογικές τους συνήθειες (μπλουτζίν και μακριά μαλλιά) κα-
ι οι μορφές ψυχαγωγίας τους (δυνατή μουσική ροκ, παρέα, αυτο-
κίνητα) προσλαμβάνονται σαν ένα ενιαίο σύνολο που τους δια-
κρίνει από τους «κανονικούς» νέους. Σε μια από τις λίγες συγκε-
ρίες κατά τις οποίες ο αντιαμερικανισμός εξαπλώνεται σε ένα ευ-
ρύ κοινό που αναγνωρίζεται σε μεγάλο μέρος του πολιτικού φά-
σματος, οι εφημερίδες κάθε πολιτικής κατεύθυνσης δημοσιεύουν
συστηματικά ζοφερές απεικονίσεις της αμερικανικής κοινωνίας.
Για τους συντάκτες των εφημερίδων «αντικοινωνικές πράξεις»
σαν αυτές που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι οι ζωντανές απο-
δείξεις ότι ο αμερικανικός τρόπος ζωής έχει διαφθείρει την ελλη-
νική νεολαία και την έχει αποξενώσει από τις εθνικές παραδόσεις
της. Ό,τι μοιάζει να συνιστά για τους ίδιους τους νεαρούς ποι-
κατηγορούνται μύηση στον ανδρισμό, για τους «απ'έξω» προ-
σλαμβάνεται ως «αχαλίνωτη» συμπεριφορά, δηλαδή η ακριβώς
αντίθετη από εκείνη που αναμένεται από έναν «πραγματικό
άντρα», σύμφωνα με τα κυρίαρχα τη δεκαετία του '50 πρότυπα.
Οι «τεντιμπόηδες» λοιπόν γελοιοποιούνται επειδή τους αποδίδε-
ται ελλιπής ανδρισμός. Όπως παρατηρεί και ο δημοσιογράφος
του *Έθνους*: «[Δ]εν θα μπορέσουν να κορδωθούν μπροστά στις
υποψίες θηλυκών της συντροφιάς τους και να πούνε ότι είναι
ήρωες, γιατί εξευτελίστηκαν. Γιατί γελοιοποιήθηκαν, γιατί η 'παλ-
ληκαριά' τους έγινε σκώμμα και γιούχα και κατακραυγή».⁴⁶

Η μεγάλη δημοσιότητα που γνωρίζει η διαπόμπευση των «τε-
ντιμπόηδων» στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο αποσκοπεί να λει-
τουργήσει παραδειγματικά, προειδοποιώντας τους επίδοξους
δράστες για την τύχη τους αν συλληφθούν για πράξεις «τεντι-
μποϊσμού». Το μέτρο θα γνωρίσει αρχικά τη γενική επιδοκιμασία
μολονότι θα προκαλέσει συζητήσεις που θα οδηγήσουν λίγο αρ-
γότερα, όπως θα δούμε παρακάτω, στην αμφισβήτησή του ως
ακραίο. Δεν λείπουν πάντως και όσοι υποστηρίζουν ότι η διαπό-
μπευση υπήρξε δυσανάλογα αυστηρή τιμωρία για τα αδικήματα
που κατηγορούνται οι νεαροί ότι διέπραξαν και ότι κινδυνεύει να
προκαλέσει αντιδράσεις που θα διογκώσουν ό,τι αποσκοπεί να
καταστείλει.⁴⁷

Ωστόσο το μέτρο δεν θα θεωρηθεί επαρκές, ούτε όταν ανα-
κοινωθεί ότι στο εξής εκτός από τους «τεντιμπόηδες» θα τιμω-

ρούνται και οι γονείς τους.⁴⁸ Οι εφημερίδες θα πυκνώσουν τις αναφορές τους σε περιστατικά νεανικής βίας σε διάφορες χώρες, συνδέοντάς τες συστηματικά με τις «έξαλλες» (όπως χαρακτηρίζονται) μορφές ψυχαγωγίας και ένδυσης. Θα πυκνώσουν όμως και οι ειδήσεις για έλληνες «τεντιμπούδες» σε διάφορες συνοικίες της Αθήνας ή του Πειραιά, που «προβαίνουν σε πρωτοφανείς ασχημίες»,⁴⁹ καθώς και οι προτροπές για πιο αυστηρή αντιμετώπιση του φαινομένου. Έτσι τον Απρίλιο του 1959 ο υπουργός Δικαιοσύνης, Κωνσταντίνος Καλλίας θα καταθέσει στη Βουλή σχέδιο νομοθετικού διατάγματος που θα αποτελέσει τομή στην αντιμετώπιση των «αντικοινωνικών» πράξεων. Πρόκειται για το νομοθετικό διάταγμα 4000 του 1959 «Περί καταστολής αξιοποιώνων τινών πράξεων και συμπληρώσεως του άρθρου 6 του Κώδικος Ποινικής Δικονομίας», που ψηφίστηκε από όλες τις πτέρυγες της Βουλής. Το διάταγμα προβλέπει ότι αυξάνονται οι ποινές για πράξεις τις οποίες ο Ποινικός κώδικας χαρακτηρίζει πλημμελήματα, όπως σωματικές βλάβες ή κακώσεις, εξυβρίσεις ή κλοπές αυτοκινήτων, όταν «εκ του τόπου, του χρόνου και των εν γένει περιστάσεων, [η συγκεκριμένη πράξη] μαρτυρή ιδιάζουσαν θρασύτητα του υπαιτίου και προκλητικότητα έναντι της κοινωνίας».⁵⁰

Μολονότι δεν αναφέρεται στο διάταγμα, είναι προφανές ότι η θρασύτητα και προκλητικότητα που αποδίδεται στις πράξεις αυτές συνδέεται άμεσα με τη δημόσια επιτέλεσή τους, συνήθως ομαδική και συχνά με σεξουαλική συνδήλωση, που επιτείνεται από το ιδιαίτερο ντύσιμο. Πρόκειται για πράξεις που παραπέμπουν σε επιδείξεις αγωνιστικής «αρρενωπότητας», που στο περιβάλλον της πόλης και συνδυασμένες με τα σύμβολα της «παρεκτροπής» (αυτοκίνητο, θόρυβος, ντύσιμο, επιθετικότητα), προσλαμβάνονται ως συμπτώματα του ευρύτερου προβλήματος, που είναι το «κύμα διαφθοράς που απειλεί τη νεολαία» και θέτει σε κίνδυνο το μέλλον του έθνους.⁵¹

Στη σχετική συζήτηση στη Βουλή για το νομοσχέδιο οι περισσότεροι βουλευτές συμφωνούν ότι ο «τεντιμποϊσμός» δεν είναι παρά «νοσηρόν φαινόμενον της απομιμήσεως ξένων προτύπων» και ότι μολονότι η πάταξη των πράξεων αυτών είναι απαραίτητη, ωστόσο τα κρούσματα παραμένουν ελάχιστα στην Ελλάδα. Οι βουλευτές της ΕΔΑ, αλλά και άλλων κομμάτων, ανησυχούν ότι η εφαρμογή της νομοθετικής διάταξης δεν θα περιοριστεί στην πάταξη του φαινομένου που από κοινού καταδικάζουν, αλλά ότι θα χρησιμοποιηθεί ενάντια στη «δημοκρατική νεολαία». Όταν ο υπουργός Δικαιοσύνης, Κωνσταντίνος Καλλίας, θα τους διαβεβαιώσει ότι το νομοθετικό διάταγμα αφορά «αποκλειστικώς και μόνον τους Ντεντιμπούδες», αλλά δεν συμπεριέλαβε στο νομοθετικό κείμενο την «κακόηχον αυτήν λέξιν» γιατί «προσπάθησα να εύρω την διατύπωσιν, η οποία αντιστοιχεί κατά την Ελληνική γλώσσαν», το νομοσχέδιο θα ψηφιστεί από όλους.⁵²

Ο τύπος επικροτεί την ψήφιση του νομοθετικού διατάγματος, που θα γίνει γνωστό ως «ο νόμος περί 'τεντιμποϊσμού'», και αναγνωρίζει ότι συνιστά μέτρο «αρκούντως» αυστηρό για να περιοριστεί η αύξηση της «νεανικής εγκληματικότητας».⁵³ Πολύ γρήγορα πάντως το κλίμα θα μεταστραφεί και θα αρχίσει να προβάλλεται όλο και περισσότερο η θέση ότι στην πραγματικότητα ο «τεντιμποϊσμός» δεν αντιπροσωπεύει απειλή για την ελληνική κοινωνία, καθώς παραμένει περιορισμένο φαινόμενο. Το γεγονός αυτό θα το αναγνωρίσει και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Καλλίας πριν περάσουν δύο χρόνια από την εφαρμογή του μέτρου. Σχολιάζοντας τα πορίσματα δύο πρόσφατων συσκέψεων, της ετήσιας Σύ-

σκεψης των Εισαγγελέων και εκείνης του Συντονιστικού Συμβουλίου Προλήψεως και Καταστολής της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων, ο Υπουργός θα δηλώσει ότι τα μέτρα, που κρίθηκαν απαραίτητα για «να αντιμετωπισθή πλήρως η περίπτωση της θρασύτητος», αποδείχτηκαν συγχρόνως «απολύτως επαρκή». Ως απόδειξη ο Υπουργός προσκομίζει συγκεκριμένα δεδομένα: σύμφωνα με αυτά στο εικοσάμηνο που μεσολάβησε από την εφαρμογή του νομοθετικού διατάγματος 4000 τα κρούσματα «τεντιμποϊσμού» δεν ξεπέρασαν τα ογδόντα.⁵⁴ Για τον Υπουργό, «τα σποραδικά, αποκλειστικώς δε εις μίμησιν οφειλόμενα κρούσματα της κοινωνικής θρασύτητος, τα οποία όμως αυστηρώς και αποτελεσματικώς αντιμετωπίζονται δια του νόμου 4000/1959, είναι τόσο ολίγα, ώστε δεν δύνανται ουδ'επ'ελάχιστον να αλλοιώσουν το ηθικόν χρώμα της Ελληνικής νεολαίας».⁵⁵ Σε αυτό η Ελλάδα διαφοροποιείται από τις άλλες χώρες, κατά κύριο λόγο «διότι ο Έλλην έχει ηθικόν έρμα εκ παραδόσεως». Τα «μεμονωμένα κρούσματα παραβάσεων» επιβεβαιώνουν, κατά τον Κ. Καλλία, ότι η ελληνική νεολαία «είναι εκ των ευγενεστέρων, ηθικωτέρων και γενναιοτέρων νεολαιών του κόσμου».⁵⁶

Την ίδια άποψη συμμερίζεται το 1961 και ο διοικητής της Γενικής Ασφάλειας Αττικής, Καραχάλιος, όταν δηλώνει ότι «θέμα 'τεντιμποϊσμού', όπως εμφανίζεται στις άλλες χώρες, δεν υφίσταται για την Ελλάδα. Απλώς [...] πρόκειται περί επιπολαίων νέων, οι οποίοι ευρίσκονται εις την εφηβείαν και παρασύρονται ευκόλως». Κατά τη γνώμη του μάλιστα, ο «τεντιμποϊσμός» στην Ελλάδα «έχει περισσότερο τη μορφή 'επιπολαίας διασκεδάσεως' παρά εγκληματικής διαθέσεως».⁵⁷ Στο εξής όλο και περισσότεροι νομικοί και άλλοι επιστήμονες και σχολιαστές θα αρχίσουν να αμφισβητούν την αναγκαιότητα της ιδιαίτερης νομοθετικής ρύθμισης, όπως εξάλλου και την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του. Την αυστηρότερη κριτική θα τη διατυπώσουν νομικοί οι οποίοι θα χαρακτηρίσουν το διάταγμα «βεβιασμένο, ατυχές και περιττό» επειδή αφορά ελάχιστα περιστατικά, συμπτώματα ενός συνηθισμένου και παμπάλαιου φαινομένου, της «θρασύτητος των ανηλίκων», τα οποία καλύπτουν οι ισχύουσες διατάξεις του Ποινικού κώδικα.⁵⁸ Ακόμη περισσότερο προβληματικό θεωρείται το γεγονός ότι η ρύθμιση δεν εφαρμόστηκε μόνο για ανήλικους παραβάτες, όπως προβλεπόταν, αλλά και για ενήλικους «και μάλιστα προχωρημένης ηλικίας».⁵⁹

Η θέσπιση της νομοθετικής ρύθμισης θα σηματοδοτήσει λοιπόν την αποκορύφωση του «ηθικού πανικού» που προκαλεί ο «τεντιμποϊσμός» στην ελληνική κοινή γνώμη. Τα αμέσως επόμενα χρόνια η έμφαση θα μετατοπιστεί και πάλι στην πρόληψη. Πράγματι, από την αρχή της δεκαετίας του '60 ο κίνδυνος της αυξανόμενης εγκληματικότητας και της ηθικής παρεκτροπής της «νεολαίας» θεωρείται πλέον ελεγχόμενος, μολονότι οι ανησυχίες παραμένουν. Τις πιο συστηματικές και επίμονες διατυπώνει πλέον η Αριστερά, που διεκδικεί τον έλεγχο της κοινωνικής διαμαρτυρίας και προβάλλει την πειθαρχία στο ιδεολογικό της πρότυπο ως προϋπόθεση για την πολιτική της αποτελεσματικότητα, για τη συγκρότησή της ως εναλλακτικής λαϊκής εκδοχής του έθνους. Η συσχέτιση ανάμεσα στις νέες μορφές ψυχαγωγίας των νέων και τα φαινόμενα «τεντιμποϊσμού» προβάλλει στις σελίδες της *Αυγής* ως αυτονόητη: «Μέσα σ'αυτά τα κέντρα [σφαιριστήρια και κλαμπ] οι νέοι μας ψυχαγωγούνται; Ασφαλώς όχι. Το μόνο που κατορθώνουν είναι να 'σκοτώνουν' τον ελεύθερο χρόνο τους, που είναι τόσο πολύτιμος, και να υφίστανται τη διάβρωσι από ένα

πνεύμα κοσμοπολιτισμού, αηδιαστικής ξενομανίας και περιφρο-
νήσεως προς τις παραδόσεις του λαού μας. Η αποσυνθετική επί-
δρασις αυτού του πνεύματος, που αποπροσανατολίζει τους νέ-
ους μας από τα προβλήματα και τα ιδανικά της ηλικίας τους και
της εποχής μας γενικότερα εκδηλώθηκε πολύ καθαρά με το κύ-
μα του τεντυμποϊσμού, που έκανε την εμφάνισή του και στη χώρα
μας, σε βαθμό, που πολλές φορές ονόματα νεαρών θαμώνων των
κέντρων αυτών να αναφέρονται από το αστυνομικό δελτίο». Η
εφημερίδα θεωρεί το φαινόμενο εξίσου συνέπεια της εξάπλωσης
ξένων ηθών «που κατεβάζουν την ψυχαγωγία στο επίπεδο της
ικανοποίησεως ταπεινών ενστίκτων» και απόρροια της κυβερνητι-
κής πολιτικής «που θέλει τους νέους απροσανατόλιστους, χωρίς
προβλήματα και ιδανικά, άβουλους και κακομοιριασμένους και
τους αφήνει ανυπεράσπιστους και μόνους στο κύμα της διαφθο-
ράς και του εκφυλισμού που τους περιβάλλει, πρέπει να τερματι-
σθή». Για τον αρθρογράφο της εφημερίδας «αυτή η κατάσταση
[...] εγκυμονεί τεράστιους κινδύνους για την ύπαρξη του ίδιου
του έθνους»⁶⁰. Ο ιμπεριαλισμός έχει πολλά πλοκάμια και οι νε-
ανικές πολιτισμικές πρακτικές της εποχής είναι ένα από αυτά.

Ο υπόλοιπος τύπος πάντως όλο και συχνότερα δημοσιεύει
στατιστικές που δείχνουν ότι η εγκληματικότητα βρίσκεται στην
πραγματικότητα σε ύφεση, συνάγοντας ότι η νεολαία δεν κινδυ-
νεύει όσο είχε θεωρηθεί. Ο υπουργός Δικαιοσύνης θα σκιαγρα-
φήσει με σαφήνεια την «προληπτική» κυβερνητική πολιτική: στο
επίκεντρό της βρίσκεται τώρα η «γενικωτέρα προσπάθεια ενισχύ-
σεως, τονώσεως των συνειδήσεων» και «ο σεβασμός της προσω-
πικότητας του νέου». Συνοδεύεται από αναμορφωτικά και σωφρο-
νιστικά μέτρα, όπως ο αυστηρός έλεγχος των κινηματογραφικών
ταινιών και η συνεχής βελτίωση των αναμορφωτικών και σωφρο-
νιστικών καταστημάτων. Συμπληρώνεται και από κοινωνικά μέτρα
και συγκεκριμένα: «η εν γένει κοινωνική αναπροσαρμογή και η
αποκατάστασις εντός του κοινωνικού κύκλου, π.χ. δια του γάμου
μιας νέας ή δια της ευρέσεως εντίμου και διαρκούς εργασίας εις
ένα νέον».⁶¹ Απαραίτητη θεωρείται η συνεργασία του τύπου, που
καλείται σε περιπτώσεις ανήλικων εγκληματιών να προστατεύσει
την ανωνυμία τόσο του δράστη όσο και του θύματος, «δια να απο-
φευχθή ο τραυματισμός εκ του διασυρμού και να παραμείνη ανοι-
κτή η θύρα δια την επάνοδον εις ομαλήν εν τη κοινωνία ζωήν».⁶²
Η δημόσια διαπόμπευση των «τεντιμπόηδων» αναφέρεται υπαι-
νικτικά, αλλά με τρόπο που δείχνει ότι θεωρείται πλέον —τόσο σύ-
ντομα— απαράδεκτη. Το περιεχόμενο της πολιτικής για τη «δια-
παιδαγώγηση» της «νεολαίας» και την πρόληψη των «παρεκτρο-
πών» της θα αποτελέσει κεντρικό πολιτικό διακύβευμα ανάμεσα
στις πολιτικές δυνάμεις της εποχής κατά τη δεκαετία του '60.

Το μεγαλύτερο μέρος του τύπου θα συντονιστεί γρήγορα στο
νέο κυβερνητικό πνεύμα και θα κατηγορήσει ως υπερβολικούς
τους φόβους που προκάλεσε ο πρόσφατος «ηθικός πανικός».
«Όσοι αγωνιούν, ας ησυχάσουν. Όσοι βλέπουν την νεολαία μας
να κατρακυλάει στον κατήφορο της ανεπανόρθωτης καταστρο-
φής του 'τεντυμποϊσμού', όσοι βλέπουν [...] τους παντός είδους
κακοποιούς να αποθρασύνονται, ας ανακτήσουν την ψυχραιμία
τους. Τα πράγματα είναι πολύ πιο ήρεμα από όσο μερικές φορές
παρουσιάζονται, και ο Έλληνας —ανεξαρτήτως ηλικίας— πολύ
πιο αγαθός και από τους 'Φράγκους' και από τους υπερατλαντι-
κούς συνανθρώπους του», εξηγεί με περηφάνια ο δημοσιογράφος
των *Εικόνων*.⁶³

Τα στοιχεία για την έκταση που παίρνει το «μέγα πρόβλημα

του τεντυμποϊσμού» σε άλλες χώρες ενισχύει την άποψη ότι η ελ-
ληνική εκδοχή του είναι λιγότερο επίφοβη από ό,τι είχε αρχικά
θεωρηθεί. Μεταξύ 1960 και 1961 οργανώνονται τρία διεθνή συ-
νέδρια για το ζήτημα, στα οποία συμμετέχουν αντιπρόσωποι από
την Ελλάδα: από τον ΟΗΕ, το Συμβούλιο της Ευρώπης και τη Διε-
θνή Ένωση Προστασίας του Παιδιού, που εδρεύει στη Γενεύη,
δρα υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και συνεργάζεται στην Ελλάδα με το
Πατριωτικόν Ίδρυμα Προστασίας του Παιδιού. Είναι προφανές
ότι το «μεταπολεμικόν φαινόμενον των 'κοινωνικώς απροσαρμό-
στων νέων'» προκαλεί έντονες διεθνείς ανησυχίες, καθώς —όπως
λέγεται— ο «τεντιμποϊσμός» «είναι μια μορφή εγκληματικότητας
που πλήττει τον τρυφερώτερον βλαστόν των κοινωνιών, το παι-
δί».⁶⁴ Αλλά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα οι περισσότεροι πλέον συμ-
φωνούν ότι η παρουσία του φαινομένου διογκώθηκε υπερβολικά.
Όπως τονίζει η νομικός Αγγλαΐα Αλτικουλάτση, που θα αναλάβει
το 1965 να μελετήσει το φαινόμενο στις πραγματικές του ελλήνι-
κές διαστάσεις, «Teddy-boys δεν υπάρχουν στην Ελλάδα. Δεν εί-
ναι σωστό, δεν είναι λογικό και δίκαιο να αποδίδωμε στους Έλλη-
νες χαρακτηρισμούς ξένους προς την πραγματικότητα και τον
χαρακτήρα τους. Ο Έλληνας είναι και θα είναι τηρητής των ακα-
ταλύτων ηθικών και οικογενειακών αξιών και παραδόσεων, που
κληρονόμησε από τους προγόνους του. Εκκεντρικότητες όπως ο
'τεντυμποϊσμός', εισαγόμενες από την αλλοδαπή, τις επιστρέφει
απαράδεκτες στους πατέρωνές τους. Παιδικές ζηηρότητες υπήρ-
χαν ανέκαθεν και θα υπάρχουν πάντοτε. Παιδί απολύτως άμε-
μπο, όπως το θέλομε εμείς οι ενήλικοι, δεν υπάρχει. Υπάρχει
παιδί άτακτο, ανυπάκουο, ατίθασο. Παιδί της φλυαρίας, της
απροσεξίας, της αταξίας και του θορύβου. Παιδί ευέξαπτο, επι-
πόλαιο, νευρικό, ζηλότυπο, σκληρό, εκδικητικό».⁶⁵

Η ίδια μελέτη θα παρουσιάσει και τα πρώτα συστηματικά
στοιχεία από την εφαρμογή του «νόμου περί τεντυμποϊσμού»,
όπως προκύπτει από τα στατιστικά δεδομένα για καταδίκες στο
Εφετείο Θεσσαλονίκης μεταξύ 1959 και 1964. Σύμφωνα με τα
στοιχεία αυτά, με το ΝΔ 4000/1959 καταδικάστηκαν από το συ-
γκεκριμένο Εφετείο 47 άτομα, δύο μόνο από τα οποία ήταν ανή-
λικοι. Οι περισσότεροι ήταν χειρώνακτες και με στοιχειώδη μόρ-
φωση. Από την έρευνα στο υλικό των δικογραφιών προέκυψε ότι
οι περισσότερες καταδίκες ήταν για αδικήματα που περιλάμβα-
ναν κυρίως την προσβολή «έργω» ή «λόγω» της τιμής, αλλά και
τη σωματική κάκωση, την έλλειψη σεβασμού στο Θεό κτλ. «Από
τους τρόπους αυτούς τελέσεως της πράξεως, εκείνο που κάνει
ιδιαίτερη εντύπωση είναι το χυδαίο γλωσσικό ιδίωμα των καταδι-
κασθέντων για 'τεντυμποϊσμό', [...] [στοιχείο] που απαντάται σή-
μερα συχνά στο στόμα των νέων μας, χωρίς να μπορούμε να
εξαιρέσωμε, δυστυχώς, ούτε τη φοιτητώσα νεολαία».⁶⁶

Εργάτες και φοιτητές βρίζουν εξίσου, σύμφωνα με το παρα-
πάνω παράθεμα. Η αναφορά μας φέρνει στο ζήτημα της κοινωνι-
κής προέλευσης των «τεντιμπόηδων» που θα τροφοδοτήσει έντο-
νες συζητήσεις σε όλη την περίοδο. Όλοι συμφωνούν ότι είναι
παιδιά της πόλης. Αλλά καθώς το φαινόμενο των «κοινωνικώς
απροσαρμόστων νέων» συσχετίζεται συστηματικά με την ψυχα-
γωγία και το ντύσιμο, δηλαδή με όψεις του καταναλωτισμού, πολ-
λοί το αποδίδουν στην υπερβολική επιτρεπτικότητα με την οποία
αντιμετωπίζουν τα παιδιά τους οι εύποροι της εποχής. Για παρά-
δειγμα, οι βουλευτές που παίρνουν μέρος στη συζήτηση στη Βου-
λή για το νομοθετικό διάταγμα 4000 το 1959, θεωρούν δεδομένο
ότι «οι ευτραφείς τεντυμποΐδες», όπως τους αποκαλεί ο Ιωάννης

Σιαφλέκης της ΕΔΑ, είναι παιδιά πλουσίων. Άλλοι όμως διαπιστώνουν, όπως είδαμε, ότι οι πρακτικές των «πλουσιόπαιδων» βρίσκουν πλέον μιμητές στα παιδιά των εργατικών οικογενειών.

Από τα στοιχεία του αστυνομικού δελτίου που καταγράφουν οι εφημερίδες προκύπτει ότι η κατηγορία – και η παραπομπή – για «τεντιμποϊσμό» εκτοξεύεται διαταξικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι δύο περιπτώσεις που είδαμε παραπάνω, της Κυψέλης και του Καλαμακίου. Αλλά και πολλές άλλες: από τη μια ο «λιποτάκτης με το αυτοκίνητο», γιος ανώτερου απόστρατου αξιωματικού της Αεροπορίας, που απασχόλησε τον τύπο τον Ιούλιο του 1958, καθώς τριγυρνούσε για μέρες με κλεμμένο αυτοκίνητο «για πλάκα». ⁶⁷ Από την άλλη, οι τρεις «τέντυ μπόϋς» που συνελήφθησαν στο τέρμα της οδού Αλωπεκής το Φεβρουαρίου 1959 (επειδή «παρηνώχλουν ποικιλοτρόπως διερχομένας κυρίας και νεάνιδας, φθάσαντες μέχρι του σημείου να επιχειρήσουν να σηκώσουν τα ενδύματά των εν μέση οδώ», ενώ επιτέθηκαν «με λακτίσματα και γρονθοκοπήματα» στους συνοδούς τους που διαμαρτυρήθηκαν), από τους οποίους ο ένας ήταν ράφτης (27 χρονών), ο άλλος τεχνίτης αυτοκινήτων (19 χρονών) και ο τρίτος υαλοπώλης (19 χρονών), ενώ διέφυγε ένας τέταρτος που ήταν φοιτητής και θεωρήθηκε ο «επί κεφαλής». ⁶⁸ Στα περισσότερα περιστατικά πάντως οι συλληφθέντες είναι συνήθως τεχνίτες ή εργάτες. ⁶⁹

Όσοι παρακολουθούν τότε τα διεθνή δεδομένα σημειώνουν ότι οι «ωργισμένοι νέοι» είναι στις αναπτυσσόμενες χώρες εργατικής προέλευσης, ενώ στις υπό ανάπτυξη ή στις υπανάπτυκτες χώρες μικροαστικής προέλευσης και μάλιστα «των μεταπολεμικών νεοπλουτών που υπάρχουν υπό όλα τα κοινωνικά συστήματα». Πρόκειται επιπλέον πάντοτε για νέους άντρες που ζουν στα μεγάλα αστικά κέντρα – η νεολαία της υπαίθρου παραμένει αλώβητη. Ο «τεντιμποϊσμός» αντιμετωπίζεται ως μία από τις μορφές της «ανταρσίας των ανωρίμων», που χαρακτηρίζεται μάλιστα «απολίτικη», καθώς ενδημεί τόσο στον «καπιταλισμό» όσο και «εις τον λεγόμενον σοσιαλισμόν» ⁷⁰. Η κατηγορία για «απολίτικη» στάση θα αποτελέσει ένα συστατικό στοιχείο της κοινής αντιμετώπισης που θα επιφυλάξει όλο το πολιτικό φάσμα της εποχής στους «τεντιμπόηδες» κάθε κοινωνικής προέλευσης. Αυτή θα τους διαφοροποιήσει από την υπόλοιπη «νεολαία», εκείνη που παρουσιάζεται να μοχθεί και να αγωνίζεται. Θα φτιαχτούν έτσι δύο αντιθετικά και αλληλοαποκλειόμενα πρότυπα νέων, ένα θετικό και ένα αρνητικό. Αυτά δεν θα τα διαχωρίζει η κυρίαρχη πολιτική πόλωση μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς, αλλά η αποδοχή ή μη της πόλωσης αυτής καθαυτή. Ό,τι δεν εγγράφεται σ' αυτήν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, χαρακτηρίζεται απολίτικο και απορρίπτεται.

Μας είναι άγνωστο σε αυτή τη φάση πώς έβλεπαν οι ίδιοι οι λεγόμενοι «τεντιμπόηδες» τον εαυτό τους. ⁷¹ Λίγα ψήγματα μας δίνει το αστυνομικό ρεπορτάζ, αλλά λιγοστές μόνο φορές νεαροί που συλλαμβάνονται για «τεντιμποϊσμό» μιλούν σε δημοσιογράφους. Στις περιπτώσεις αυτές πάντως εμφανίζονται συστηματικά να μη συνειδητοποιούν τι έχουν κάνει όταν ο δημοσιογράφος τους ρωτά γιατί διέπραξαν τις πράξεις για τις οποίες κατηγορούνται: «Τώκανα γι' αστείο. Ήθελα μερικές ημέρες να χαρώ αυτοκινητάδα», εμφανίζεται να είχε πει μετά τη σύλληψή του ο εύπορος νεαρός που τριγυρνούσε μέρες στην Αττική με κλεμμένο αυτοκίνητο, αναστατώνοντας την αστυνομία και προσφέροντας πρωτοσέλιδα στις εφημερίδες. Στο δημοσιογράφο που τον ρωτά «πώς κατάντησε έτσι», απαντά αφοπλιστικά: «Ελάτε, ντε. Οι κακές συναναστροφές». ⁷² «Δεν μπορώ να καταλάβω κι εγώ πώς βρεθήκαμε

έτσι μπλεγμένοι. Το πήρα στην αρχή γι' αστείο», απαντά ο ένας από τους δύο νεαρούς που διαπομπεύονται επειδή έριξαν γιαούρτι σε μία κυρία. ⁷³

Σπάνια και γι' αυτό εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση νεαρού αναγνώστη του Έθνους, που εμφανίζεται να διαμαρτύρεται ενάντια σε όσους ταυτίζουν τις νεανικές πρακτικές στο ντύσιμο και τη διασκέδαση με «αντικοινωνικές» συμπεριφορές και πολιτική αδιαφορία. «Τόσον εγώ, όσον και η παρέα μου (αγόρια και κορίτσια 15-18 ετών)», γράφει, «ανήκουμε εις την ... 'έκφυλον και ανήθικον!!!' αυτήν νεολαίαν, εις την οποίαν η Αστυνομία έδωσε την ονομασία 'Τέντυ - μπόϋς' και 'Τέντυ - γκέρλς' και η οποία συμφώνως προς την γνώμην των σοφών 'ειδικών' διαπράττει 'έγκλημα στρεφόμενον εναντίον της Πατρίδος μας'!». Ο συντάκτης της δηλώνει ότι επειδή ο ίδιος και η παρέα του φορούν μπλουτζίν και χορεύουν «ροκ εντ ρολ» δεν σημαίνει ότι δεν αγαπούν την πατρίδα τους. «Εμείς οι 'αηδείς, ροκεντρολλισταί' είμαστε εκείνοι, οι οποίοι ποτίζουμε με το αίμα μας την άσφαλτο των Αθηνών σε κάθε διαδήλωσι για την Κύπρο μας. Και όμως, την επομένη οι εφημερίδες (οι ίδιες που μας κατηγορούν) δεν μας αναφέρουν ως 'Τεντυμπόηδες' αλλά ως 'το άνθος της ελληνικής νεολαίας, που κατέκλυσε και πάλιν τας οδούς κ.τ.λ.'. Και ο νεαρός συντάκτης επιμένει: «εμείς [...] η ελληνική νεολαία, ο,τιδήποτε και αν φοράμε, ο,τιδήποτε και αν χορεύουμε, είμαστε Έλληνες έτοιμοι να χύσουμε το αίμα μας για την Ελλάδα μας». ⁷⁴ Η θέση αυτή είναι σπάνια γιατί, υπερβαίνοντας τους κυρίαρχους διυλισμούς, προτείνει ένα θετικό πρότυπο που δεν αντιπαραθέτει τη νεανική ψυχαγωγία της εποχής με την εργασία και την πολιτικοποίηση, αλλά διεκδικεί αντίθετα τη θετική διαπλοκή τους, ενώ ενσωματώνει επίσης τα κορίτσια στην «ελληνική νεολαία».

Οι περισσότεροι πάντως θα συνεχίσουν να ανησυχούν για τους κινδύνους που εγκυμονούν οι μορφές νεανικής ψυχαγωγίας σε συνδυασμό με τη σχετική ευμάρεια της περιόδου, μολονότι αναγνωρίζουν σε γενικές γραμμές ότι η «ελληνική νεολαία» είναι λιγότερο «διεφθαρμένη» από ό,τι φοβούνταν πολλοί. Θεωρείται ότι, μολονότι δεν είναι ίσως «εγκληματική», ωστόσο ένα τμήμα της φέρει τα σημάδια της «άσωτης μεταπολεμικής γενιάς»: ⁷⁵ τα κυριότερα χαρακτηριστικά των νέων αυτών είναι «η επιθετικότης, η σεξουαλική πολυμιξία, η μέθη, ο καθολικός αρνητισμός». ⁷⁶

Ακόμη και ο επάρατος κινηματογράφος, αυτό το σύμβολο της διαφθοράς για την εκκλησία, θα αναλάβει κατά τη δεκαετία του '60 τον αγώνα ενάντια στην «ηθική παρεκτροπή» των νέων. Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, η κινηματογραφική παραγωγή της δεκαετίας του '60 – σε πλήρη ανάπτυξη και με αυξημένο όσο ποτέ το κοινό της – χαρακτηρίζεται από την κριτική απεικόνιση της αστικής οικογένειας και της «κρίσης αξιών» που διέρχεται. ⁷⁷ Μελοδράματα και κωμωδίες καταγγέλλουν επανειλημμένα τις αρνητικές συνέπειες που έχει για την οικογενειακή συνοχή και για τη συμπεριφορά των μελών της η υπερβολική επιτρεπτικότητα και ανοχή των γονιών. Αυτή είναι υπεύθυνη για την ανατροπή των παραδοσιακών αξιών στην οικογένεια, για τη φθορά της πατρικής εξουσίας και για τα καμώματα των γυναικών. Η αδιαφορία ή και η αδυναμία των γονιών παρουσιάζεται σε πολλές ταινίες ως υπεύθυνη για την «αντικοινωνική» συμπεριφορά των νέων, για τις «φθοροποιούς και ανεξελέγκτους απασχολήσεις» τους, για τις εκδηλώσεις του «τεντιμποϊσμού». Στο έργο «Νόμος 4000» του 1962, που φέρει τον τίτλο του περιβόητου νομοθετικού διατάγματος ενάντια στον «τεντιμποϊσμό», η ανεπάρκεια των γονιών, η υπερβολική αυστηρότητά τους

ή η υπερβολική υποχωρητικότητά τους, θεωρούνται υπεύθυνες για τις «παρεκτροπές» των νέων πρωταγωνιστών. Δεν απουσιάζει και ένα στοιχείο ταξικής ανάλυσης, καθώς ο μόνος μαθητής που συλλαμβάνεται για το ομαδικό γιαούρτωμα του καθηγητή και υφίσταται τη δημόσια διαπόμπευση του κατηγορούμενου για «τεντιμποϊσμό» είναι ο παρασυρμένος και αφελής γιος της φτωχής χήρας. Έτσι το έργο, ασκώντας κριτική στην κοινωνική αδικία που χαρακτηρίζει την εφαρμογή του νομοθετικού διατάγματος και αποδίδοντας την πρωτοβουλία στους εύπορους νέους, υιοθετεί τη θέση της Αριστεράς.⁷⁸ Αλλά και σε ολόκληρη τη δεκαετία του '60, ο όρος «τεντιμποϊσμός» ακούγεται συχνά στις ταινίες, ιδίως στις κωμωδίες. Χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει τους νέους που ακούνε «μοντέρνα» μουσική, χορεύουν «σέικ», ντύνονται «αμερικάνικα», βγαίνουν με παρέες, πηγαίνουν στα πάρτι ή παίζουν χαρτιά και μπιλιάρδο. Ο κινηματογράφος θα χρησιμοποιήσει πιο πολύ και τη θηλυκή εκδοχή του όρου, «τεντιμποϊσισα» (ή «τεντιγκέρλς, κατά το αγγλικότερο), που τα προηγούμενα χρόνια αναφέρεται μόνο σε σχέση με τις «αλλοδαπές» εκδοχές του φαινομένου. Στις ταινίες της δεκαετίας του '60 οι «τεντιμποϊσδες» και οι «τεντιμποϊσισες» είναι νέοι και νέες που απεικονίζονται συνήθως ανόητοι, επιπόλαιοι και περιφρονητικοί για τα διδάγματα των μεγαλύτερων, που θα τα καταλάβουν μόνο όταν βρεθούν μπροστά στις οδυνηρές συνέπειες της συμπεριφοράς τους. Στη συγκυρία των Λαμπράκηδων, του 114 και των Ιουλιανών, δεν προκαλούν πλέον ανησυχίες, αλλά γέλιο και περιφρόνηση.

Τη δεκαετία του '60 οι διεθνείς ανησυχίες για τη «νεολαία» θα μετασχηματιστούν στον αστερισμό του πολιτικού χαρακτήρα που θα διεκδικήσουν τα νεολαιίστικα κινήματα της εποχής. Οι «παρεκτραπέντες» ή «αντικοινωνικοί» νέοι του '50 θα μετατραπουν στους «οργισμένους νέους» του '60, με αποκορύφωμα την κρίση που συνδέεται με το «κίνημα του '68» στην Ευρώπη και την Αμερική. Στο ελληνικό τοπίο η νέα καθοριστική παράμετρος θα είναι η σημαντική απήχηση της νεολαίας Λαμπράκη, που θα συνδυαστεί με τις νέες μαζικές κινητοποιήσεις για τη δημοκρατία και την παιδεία στο πολιτικό σκηνικό της μετά την παντοδυναμία της ΕΡΕ εποχής. Η απήχηση αυτή θα σφραγίσει τη διαπάλη για ηγεμονία στους νέους μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων της εποχής, που είχε εκδηλωθεί από την επαύριο του Εμφυλίου, και θα αναδιαμορφώσει το κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο που εξέθρεψε τα προηγούμενα χρόνια τον «ηθικό πανικό» για τη νεολαία στην ελληνική κοινωνία και πολιτική.

Στην ουσία οι ανησυχίες για τις «επικίνδυνες απολαύσεις», για την εγκληματικότητα και την ηθική της νεολαίας ήταν ανησυχίες για την ανάπτυξη. Αφορούσαν δηλαδή το ερώτημα ποιο ήταν το ζητούμενο πρότυπο για την οικονομική και υλική ανάπτυξη που δεν θα έθετε σε κίνδυνο την προσδοκώμενη από κάθε πλευρά πνευματική και ηθική ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας, ιδίως στη «νεολαία» – ποιο ήταν το ζητούμενο πρότυπο για το εκπολιτισμένο ελληνικό «έθνος»-«λαό». Ανεξάρτητα από το διαφορετικό περιεχόμενο που αποδόθηκε στο πρότυπο από κάθε πολιτική πλευρά – περιεχόμενο αξιακό, κοινωνικό και έμφυλο –, οι διαφορετικές προτάσεις συναντήθηκαν στην κοινή ανησυχία για το μέλλον του εθνικού σώματος και στην κοινή πεποίθηση ότι αυτό εξαρτιόταν από την κατεύθυνση που θα έπαιρνε η «νεολαία». Συσχετίζοντας την «εγκληματικότητα» των νέων με την «ηθική παρεκτροπή» και τις δύο με τις συνέπειες της ανάπτυξης και της προόδου, οι

συζητήσεις της εποχής για τη «νεολαία» μαρτυρούν την ανησυχία που προκαλούσαν στους μεγαλύτερους – από όλο το πολιτικό φάσμα – οι ενδείξεις ότι πολλοί γόνιμοι τους απέρριπταν τις δικές τους προτεραιότητες και επιλογές – συχνά ακριβά πληρωμένες. Στο συντηρητικό κλίμα του ψυχρού πολέμου, όπου δεν γινόταν ανεκτό τίποτα που ξέφευγε τους όρους του διπολισμού, και καθώς τα προπολεμικά μοντέλα ενσωμάτωσης των νεότερων γενιών είχαν ανατραπεί από τις ανακατατάξεις της δεκαετίας του '40, οι ανησυχίες αυτές προσλήφθηκαν δυσανάλογα, στην Ελλάδα όπως και αλλού, ως κοινωνική απειλή. Οι συνθήκες της εποχής έκαναν δυνατό να κατασιγαστούν χάρη στην πειθάρχηση, την καταστολή και εντέλει τη γελοιοποίηση. Αλλά μόνο προσωράς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μια πρώτη διαφορετική μορφή αυτού του κειμένου παρουσιάστηκε στο συνέδριο «*Divertissements et loisirs dans les sociétés urbaines à l'époque moderne et contemporaine*», που οργανώθηκε στο Πανεπιστήμιο της Τουρ στις 15, 16 και 17 Μαΐου 2003, και πρόκειται να δημοσιευτεί στα πρακτικά του. Σε πιο επεξεργασμένη εκδοχή παρουσιάστηκε στην Ετήσια Συνάντηση του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας στην Παλαιόχωρα Χανίων, τον Απρίλιο 2004. Ευχαριστώ τους συναδέλφους για τις παρατηρήσεις τους. Στη μορφή που παρουσιάζεται εδώ συνέβαλαν σημαντικά, με υλικό, παρατηρήσεις και συζητήσεις, η Λιζιάννα Δελβερούδη, ο Βασίλης Καρύδης, η Αγγέλα Καστρινάκη, η Δήμητρα Λαμπροπούλου, ο Ηλίας Νικολακόπουλος, η Αγγέλικα Ψαρρά και κυρίως ο Άκης Παπαταξιάρχης. Τα κενά παραμένουν δικά μου. Η έρευνα εξάλλου συνεχίζεται.
2. Το κλασικό κείμενο για το ζήτημα, στο οποίο αναφέρονται όλα τα επόμενα, είναι: L. Bovet, *Psychiatric Aspects of Juvenile Delinquency*, World Health Organization, Palais des Nations, Γενεύη 1951. Το κείμενο αποτελεί μια από τις πρώτες σχετικές εξειδικευμένες μελέτες που συντάσσονται μετά από παραγγελία της Διεθνούς Οργάνωσης Υγείας. Συγγραφέας της είναι ο γιατρός Λουσιέν Μποβέ, επικεφαλής του ιατρο-παιδαγωγικού γραφείου του Τμήματος Δικαιοσύνης και Αστυνομίας του κρατιδίου του Βο, της Λοζάνης, στην Ελβετία. Στο τέλος της δεκαετίας του '50 η Διεθνής Οργάνωση Υγείας θα δημοσιεύσει νέα έκθεση για το ίδιο θέμα: World Health Organization, *New Forms of Juvenile Delinquency: Their Origin, Prevention and Treatment*, Report from the World Health Organization to the Second United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Λονδίνο 1960, δακτυλόγραφο. Για σχετικές δημοσιεύσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, βλ. European Committee on Crime Problems, *Juvenile Delinquency in Post-War Europe*, Council of Europe, Στρασβούργο 1960 και European Committee on Crime Problems, *The Effectiveness of Current Programmes for the Prevention of Juvenile Delinquency*, Council of Europe, Στρασβούργο 1963.
3. Για λιγότερο ή περισσότερο μεταγενέστερες προσεγγίσεις στο φαινόμενο, βλ. ενδεικτικά: για την Αγγλία τις κλασικές μελέτες: Paul Rock-Stanley Cohen, "The Teddy Boy", στο Vernon Bogdanor-Robert Skidelsky (επιμ.), *The Age of Affluence 1951-1964*, Macmillan 1970, σ. 288-320, Stuart Hall-Tony Jefferson, *Resistance through Rituals. Youth subcultures in post-war Britain*, Working Papers in Cultural Studies no 7/8, 1975, Nick Bentley, "The Young Ones: A reassessment of the British New Left's representation of 1950s youth subcultures", *European Journal of Cultural Studies* 8/1 (2005), 65-83· για τη Γαλλία: Jean-François Sirinelli, *Les baby-boomers. Une génération 1945-1969*, Fayard, Παρίσι 2003· για την Ιταλία: Simonetta Piccone Stella, "Rebels without a Cause": Male Youth in Italy around 1960", *History Workshop Journal* 38 (1994): 157-178 και Alessandro Portelli, "L'orsacchiotto et la tigre di carta: il rock and roll arriva in Italia", *Quaderni Storici* 1 (1985): 135-147· για τις ΗΠΑ: James Gilbert, *A Cycle of Outrage. America's Reaction to the Juvenile Delinquent in the 1950s*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη και Οξφόρδη 1986 και Luisa Passerini, "La jeunesse

- comme métaphore du changement social. Deux débats sur les jeunes: L'Italie fasciste, l'Amérique des années 1950», στο Giovanni Levi-Jean-Claude Schmitt (επιμ.), *Histoire des jeunes en Occident*, τ. 2: *L'époque contemporaine*, Seuil, Παρίσι 1996, σ. 339-408.
4. Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, μετ. Κώστας Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σ. 303-304.
 5. Για παράδειγμα, L. Bovet, *Psychiatric Aspects of Juvenile Delinquency*, ό.π. Ο όρος δεν είναι φυσικά νέος. Στην Αγγλία χρησιμοποιείται από τους νομικούς μεταρρυθμιστές και από την ποινική δικαιοσύνη ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, μολονότι οι ιστορικοί διαφωνούν μεταξύ τους για το τι ακριβώς καταγράφει. Βλ. σχετικά Peter King-Joan Noel, "The Origins of 'The Problem of Juvenile Delinquency': The Growth of Juvenile Prosecutions in London in the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries", *Criminal Justice History* 14 (1993): 17-41 Peter King, "The Rise of Juvenile Delinquency in England 1780-1840: Changing Patterns of Perception and Prosecution", *Past and Present* 160 (1998): 116-166 Heather Shore, "The trouble with boys: gender and the 'invention' of the juvenile offender in early nineteenth-century Britain", στο Margaret L. Arnot-Cornelis Osborne (επιμ.), *Gender and Crime in Modern Europe*, UCL Press, Taylor & Francis Group, Λονδίνο 1999, σ. 75-92. Για τις ΗΠΑ, Anthony Platt, *The Child Savers: The Invention of Delinquency*, Chicago 1969. Στην Ελλάδα η συζήτηση για τον όρο θα διεξαχθεί μόλις κατά τις δεκαετίες 1970 και 1980. Την πρόταση να αντικατασταθεί ο όρος «ανήλικοι εγκληματίαι» του ΠΚ με τον όρο «ανήλικοι παραβάται», διατυπώνει για πρώτη φορά η Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη, «Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της 'θεωρίας της ετικέτας'», *Ποινικά Χρονικά*, ΚΣΤ' (1976), σ. 785-800, παρουσιάζοντας και τις σχετικές κοινωνιολογικές θεωρίες. Για έναν ενδιαφέροντα αντίλογο, βλ. Στέργιος Αλεξιάδης, «Εγκληματικότητα ή 'παραβατικότητα' των ανηλίκων; (Σε αναφορά με το Σχέδιο Νόμου για τις 'Μονάδες Μέριμνας και Αγωγής Νεότητας' του 1984)», *Ποινικά Χρονικά* ΛΣΤ' (1986), σ. 113-120. Βλ. επίσης παρακάτω, σημ. 14.
 6. Βλ. Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, B. Blackwell, Oxford 1987, σ. 9. Το βιβλίο αναφέρεται στην αντιμετώπιση της βρετανικής νεολαίας κατά τη δεκαετία του '60, δηλαδή στη συνέχεια του φαινομένου που εξετάζουμε εδώ. Για μια έξοχη προγενέστερη ανάλυση αυτού του μηχανισμού σε ό,τι αφορά την κατασκευή του φαινομένου των Teddy Boys στην Αγγλία μεταξύ 1954 και 1958, κατασκευή τόσο για όσους το αποκηρύσσουν μετά βδελυγμίας όσο και για όσους ταυτίζονται με αυτό, βλ. Paul Rock-Stanley Cohen, "The Teddy Boy", ό.π. Σημαντικές είναι επίσης δύο άλλες μελέτες της δεκαετίας του '70 από την ίδια σχολή σκέψης του πολιτισμικού μαρξισμού από την οποία προέρχεται ο Στάνλεϊ Κόεν και η οποία θα συμβάλει καθοριστικά στην εισαγωγή της πολιτισμικής διάστασης στη μελέτη της κοινωνικής σύγκρουσης: Stuart Hall-Tony Jefferson (επιμ.), *Resistance through Rituals*, ό.π. και S. Hall, C. Critcher, T. Jefferson, B. Roberts, *Policing the Crisis*, Macmillan 1978.
 7. Όπως έχω επιδιώξει να δείξω στο Έφθ Αβδελά, «Δια λόγους τιμής». *Βία, συναισθήματα και αξίες στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Νεφέλη, Αθήνα 2002.
 8. Για τη συγκρότηση του «κράτους της Δεξιάς» και για το νέο περιεχόμενο της «διπολικής αντιπαράθεσης» μεταξύ ΕΡΕ και ΕΔΑ στα τέλη της δεκαετίας του '50, βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1940-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2001, σ. 256-261.
 9. Ενδεικτικά για το φαινόμενο κατά το 19^ο αιώνα, Michelle Perrot, «Délinquance et système pénitentiaire en France au 19e siècle», *Annales ESC* 30 (1975): 67-91· Martin J. Wiener, "The Victorian Criminalisation of Men", στο P. Spierenburg (επιμ.), *Men and Violence: Masculinity, Honor Codes and Violent Rituals in Europe and America, 17th-20th Centuries*, The Ohio State University Press, Καλαμπούρ, Οχάιο 1998, σ. 197-212· H. Shore, "The trouble with boys", ό.π.· P. King-J. Noel, "The Origins of 'The Problem of Juvenile Delinquency'", ό.π.· Για τον 20^ό, L. Passerini, «La jeunesse comme métaphore...», ό.π. και S. Hall, C. Critcher, T. Jefferson, B. Roberts, *Policing the Crisis*, ό.π.
 10. Βλ. Michelle Perrot, *Les ombres de l'histoire. Crime et châtement au XIXe siècle*, Flammarion, Παρίσι 2001.
 11. Βλ. και τις σχετικές παρατηρήσεις της Ρίκας Μπενβενίστε, *Η ποινική καταστολή της νεανικής εγκληματικότητας τον 19ο αιώνα (1833-1911)*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1994, σ. 11-15, σε μία από τις ελάχιστες ιστορικές μελέτες που διαθέτουμε για το ζήτημα και τη μόνη που αφορά τη «νεανική εγκληματικότητα». Παρόμοιοι προβληματισμοί στην ιστορία της εγκληματικότητας –καλύτερα ιστορία του εγκλήματος ή, όπως προτιμούν ορισμένοι, της καταστολής ή ακόμη της ποινικής δικαιοσύνης– διαμόρφωσαν την τάση να περιορίζεται η μελέτη σε πράξεις, όπως ανθρωποκτονίες, που επισείουν εξ ορισμού και διαχρονικά ποινικό κολασμό. Βλ. Ενδεικτικά: Ted Robert Gurr, "Historical Trends in Violent Crime: A Critical Review of the Evidence", *Crime and Justice: An Annual Review of Research* 3 (1981): 295-353. Ωστόσο νεότερες μελέτες δείχνουν ότι και αυτή η παραδοχή ελέγχεται, ποικίλει δηλαδή στο χρόνο η βαρύτητα που αποδίδεται σε διαφορετικού τύπου ανθρωποκτονίες. Βλ. χαρακτηριστικά για τις βρεφοκτονίες, Annick Tillier, *Des criminelles au village. Femmes infanticides en Bretagne (1825-1865)*, Presses Universitaires de Rennes, Ρεν 2001, και για τις συζυγοκτονίες Martin J. Wiener, *Men of Blood. Violence, Manliness, and Criminal Justice in Victorian England*, Cambridge University Press, Κέιμπριτζ 2004.
 12. Ιστορικά η χρήση του όρου «νεολαία» ταυτίζεται με την «ανακάλυψη» της εφηβικής ηλικίας. Βλ. τις σχετικές παρεμβάσεις στα Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα, 1-5 Οκτωβρίου 1984, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986, τ. Α'-Β'. Christine Griffin, *Representations of Youth. The Study of Youth and Adolescence in Britain and America*, Polity Press, Cambridge 1993, και Giovanni Levi-Jean-Claude Schmitt (επιμ.), *Histoire des jeunes en Occident*, τ. 2: *L'époque contemporaine*, Seuil, Παρίσι 1996.
 13. M. Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος*, ό.π., σ. 3-4.
 14. Σύμφωνα με τον Σ. Αλεξιάδη, η διάκριση μεταξύ των όρων «ανήλικοι εγκληματίες» και «ανήλικοι σε παρεκτροπή» εισάγεται στην Ελλάδα με τον Αναγκαστικό Νόμο 2724/1940 (ΦΕΚ Α' 449), «Περί οργάνωσης και λειτουργίας αναμορφωτικών καταστημάτων ανηλίκων», που προβλέπει τον εγκλεισμό των ανηλίκων που είναι πάνω από επτά χρονών, «οίτινες λόγω κακών έξεων, τας οποίας απέκτησαν ένεκα της εγκαταλείψεως, εις την οποίαν ευρίσκονται ή ένεκα άλλων λόγων, δίδουσιν αποδείξεις ηθικής παρεκτροπής ή υπέπεσαν εις αξιοποιήτους πράξεις και εμφανίζονται ούτω έχοντες ανάγκην ειδικής αγωγής προς βελτίωσιν» (άρθρο 1). Το άρθρο 2 του ίδιου ΑΝ προβλέπει: «Η αναμόρφωσις άρχεται δια της διαπιστώσεως της προσωπικότητος του ανηλίκου και πραγματοποιείται δια της φυσικής αγωγής, δια της σώφρονος πειθαρχίας, δια του Σχολείου, δια της καλλιέργειας ηθικοθρησκευτικών και κοινωνικών ιδεωδών και δια της εργασίας και της επαγγελματικής κατάρτισέως του [...]. Δέον προσέτι να εξασφαλίζεται η εθνική αγωγή των ανηλίκων». Όπως θα δούμε, την περίοδο που μας ενδιαφέρει οι δύο όροι χρησιμοποιούνται συχνά ως συνώνυμοι. Ο ίδιος νομικός επισημαίνει επίσης μια άλλη πρώτη διάκριση ανάμεσα σε ανήλικους εγκληματίες και ανήλικους παραβάτες, που όμως η εφαρμογή της δεν είναι εμφανής στους λόγους της δεκαετίας του '50, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν αποτελεί το υπόρρητο πιθανό υπόστρωμά τους. Πρόκειται για την υπ'αρ. 59719/35/2.7.1949 εγκύκλιο του υπουργείου Δικαιοσύνης, σύμφωνα με την οποία στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται κυρίως εκείνοι «οίτινες παρασύρθηκαν εις τας πλοκάμους της αναρχικής προπαγάνδας και εν τη παιδική των αφελεία επίστευσαν εις τας ανατρεπτικές ιδέας, απομακρυνθέντες εκ των κύκλων της Ελληνικής Πατρίδος και υπό το κράτος των τοιούτων αντιλήψεων ενίσχυσαν την ανταρσίαν». Γι'αυτούς η εγκύκλιος συνιστά «την εθνικήν διαπαιδαγώγησιν και αποτοξίνωσιν αυτών από των αναρχικών θεωριών». Βλ. Σ. Αλεξιάδης, «Προς από-εγκληματοποίηση του Ποινικού Δικαίου των ανηλίκων», στο Λουκία Μπεζέ (επιμ.), *Πρόληψη – Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων*, Σάκκουλας,

- Αθήνα – Κομοτηνή 1990. Βλ. επίσης Στράτος Γεωργούλας, *Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σ. 133, σημ. 162.
15. Τα παραθέματα από την *Καθημερινή*: 24.11.1962, σ. 10 και 22.4.1952, σ. 6. Για την αφετηρία της ποινικής καταστολής της «ηθικής παρεκτροπής» των ανηλίκων βλ. την προηγούμενη σημ. 14. Κυριότερη πηγή για την παρούσα εργασία είναι ο ημερήσιος αθηναϊκός τύπος και πιο συγκεκριμένα οι εφημερίδες *Καθημερινή*, *Έθνος* και *Αυγή*, καθώς και τα πολυάριθμα φυλλάδια που εκδίδονται την περίοδο αυτή για το ζήτημα.
16. *Καθημερινή*, 16.11.51, σ. 4. Βλ. επίσης Ιωάννης Π. Παπαγεράκης, *Οι μεταπολεμικοί ανήλικοι (Μελέτη κοινωνιολογική, ψυχολογική και παιδαγωγική)*, Θεσσαλονίκη 1956.
17. Βλ. Πεπραγμένα των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων και Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης, «Αντί προλόγου», στο Αγλαΐα Μ. Τσητσούρα, *Νέαι μορφές της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης 20, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 3-4.
18. Δημ. Ι. Καρανίκας, *Επικίνδυνοι ανήλικοι*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης (στο εξής ΕΠΑΘ) 1, Θεσσαλονίκη 1949· Αριστείδης Α. Κατσαούνης, *Επιβλαβής τύπος και παιδική εγκληματικότητα*, ΕΠΑΘ 2, Θεσσαλονίκη 1950· Ανδρέας Χ. Χριστοδούλου, *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων κατά τα στατιστικά δεδομένα*, Διατριβή επί διδακτορία εγκριθείσα υπό της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ΕΠΑΘ 4, Θεσσαλονίκη 1951· Τηλέμαχος Γαβρ. Φιλιππίδης, *Η επίδρασης του κινηματογράφου επί της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Μετά απολογισμού του έργου της Εταιρείας κατά το έτος 1951 υπό του Προέδρου αυτής Δημητρίου Ι. Καρανίκας, καθηγητού του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Ανάτυπον εκ του «Γρηγορίου Παλαμά» έτους 1952, ΕΠΑΘ 6, Θεσσαλονίκη 1952· Ρούλα Παπαδημητρίου και Κ. Θ. Γιαννακόπουλος, *Η προστασία του παιδιού, Το παρασάστημα των ανηλίκων. Πρόληψις και καταπολέμησις αυτού*, ΕΠΑΘ 9, Θεσσαλονίκη 1953· Κωνσταντίνος Ν. Βουγιούκας, *Το εν Ελλάδι ισχύον επί ανηλίκων ουσιαστικόν και δικονομικόν ποινικόν δίκαιον*, Δημοσιεύματα ΕΠΑΘ 15, Θεσσαλονίκη 1956· του ίδιου, *Συγκριτική έρευνα επί του ποινικού δικαίου των ανηλίκων*, ΕΠΑΘ 16, Θεσσαλονίκη 1956· του ίδιου, *Κοινωνική πρόνοια υπέρ των ανηλίκων*, ΕΠΑΘ 17, Θεσσαλονίκη 1956· Μνημόσυνον Βασιλείου Μ. Καρατζά, *Διαλέξεις – μαθήματα προς τους επιμελητάς ανηλίκων*, ΕΠΑΘ 19, Θεσσαλονίκη 1959· Αγλαΐα Μ. Τσητσούρα, *Νέαι μορφές της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων*, ΕΠΑΘ 20, Θεσσαλονίκη 1961· Κωνσταντίνος Ν. Βουγιούκας, *Ο δικαστής ανηλίκων και αι παρ'αυτώ βοηθητικά υπηρεσίου του ιατρού, του επιμελητού και του παιδαγωγού*, ΕΠΑΘ 22, Θεσσαλονίκη 1962· του ίδιου, *Η τέχνη της κινηματογραφίας και η επίδρασις αυτής επί της κοινωνίας*, ΕΠΑΘ 24, Θεσσαλονίκη 1963· Ρούλα Παπαδημητρίου, *Τα δικαιώματα του παιδιού και η ευθύνη των ενηλίκων της κοινότητας. Η προετοιμασία του παιδιού και της οικογένειας σε μια μεταβαλλόμενη κοινωνία*, ΕΠΑΘ 29, Θεσσαλονίκη 1965· και Σουλτάνα Φιδάνη-Χατζηγεωργίου, *Η παιδοκτονία (Άρθρον 303 Π.Κ.)*, ΕΠΑΘ 34, Θεσσαλονίκη 1965. Η Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης θα μετασχηματιστεί το 1965 στην Εταιρεία Κοινωνικής Αγωγής Εφήβων, η οποία θα ιδρύσει το Κέντρον Ερεύνης των Προβλημάτων των Ανηλίκων. Πρώτο της δημοσίευμα θα είναι το Αγλαΐα Δημ. Αλτικουλάτση, *Ο «τεντυμπούσμος» (Η θρασυτής των ανηλίκων) Ν.Δ. 4000/1959*, Εταιρεία Κοινωνικής Αγωγής Εφήβων. Δημοσιεύματα Κέντρου Ερεύνης των Προβλημάτων των Ανηλίκων 1, Θεσσαλονίκη 1965.
19. Η διατύπωση είναι του Α. Κυριακόπουλου, Αναπληρωτή Γενικού Γραμματέα της ΓΣΕΕ, από ομιλία του στην αίθουσα τελετών της ΓΣΕΕ, με αφορμή την «Εβδομάδα του παραστρατημένου παιδιού» το 1958, δακτυλόγραφο, Αρχείο Ιστορίας Συνδικάτων (ΑΡ.ΙΣΤΟ.Σ.), ΓΣΕΕ, φάκελος: «Διακηρύξεις – Ομιλίες – Ψηφίσματα 1957-1966». Ευχαριστώ τη Δήμητρα Λαμπροπούλου που έθεσε υπόψη μου αυτό το έγγραφο. Για την εβδομάδα αυτή, βλ. *Αυγή*, 14.1.58, σ. 1, 4, 15.1.58, σ. 1, 5 και *Έθνος* 10.1.58, σ. 6 και 16.1.58, σ. 4. Άλλο, η «Εβδομάς Νεότης και Θέαμα», που διοργάνωσε με-
ταξύ 25 Νοεμβρίου και 2 Δεκεμβρίου 1962 η Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσεως, η Ανωτάτη Ομοσπονδία Γονέων Μαθητών Ελλάδος, ο Σύλλογος Γονέων Ιδιωτικών Σχολείων Αττικής και η Εθνική Οργάνωσις Πολυτέκνων, και έτυχε μεγάλης προβολής στον τύπο. Την έναρξη των εκδηλώσεων κήρυξε ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος, *Καθημερινή*, 24.11. 1962, σ. 10.
20. *Καθημερινή*: 28.11.51, σ. 4. Ο σχετικός νόμος ψηφίζεται στη Βουλή στις 19 Φεβρουαρίου 1953. Βλ. *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής. Συνεδριάσεις Α'-ΝΒ'*, 12 Δεκεμβρίου 1952-10 Ιουνίου 1953, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1953, σ. 280-284.
21. *Καθημερινή*, 13.3.54, σ. 6. Η δραστηριότητα αυτή στις ποικίλες μορφές της είναι ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον ιστορικό ζήτημα που μένει αδιερεύνητο.
22. *Απογευματινή*, 8.6.1950, σ. 1, 5· *Καθημερινή*, 8.1.1953, σ. 6· Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου, «Τα παραστρατημένα παιδιά», *Εικόνες* 116 (1958): 8.
23. Για αντίστοιχες ανησυχίες και μέτρα στη Γαλλία, βλ. Thierry Crépin-Thierry Groensteen (επιμ.), «*On tue à chaque page. » La loi de 1949 sur les publications destinés à la jeunesse*, Editions du Temps, Παρίσι 1999.
24. *Καθημερινή*, 18.10.1952, σ. 4. Βλ. επίσης *Αυγή*, 21.8.58, σ. 4, όπου καταγγέλλεται η «κακή επιρροή του Χόλιγουντ».
25. *Καθημερινή*, 18.10.1952, σ. 4.
26. Ο Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου, «Θεάματα και ανήλικοι», *Εικόνες* 132 (1958): 8, θεωρεί ωστόσο ότι η υπερβολική απαγόρευση των θεαμάτων δεν θεραπεύει τις αντικοινωνικές συμπεριφορές των νέων.
27. *Καθημερινή*: 2.4.1961, σ. 14 και 24.11.62, σ. 10.
28. Τα σχετικά δημοσιεύματα είναι πολλά. Βλ. ενδεικτικά: Τ. Γ. Φιλιππίδης, *Η επίδρασις του κινηματογράφου επί της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, ό.π.· Κωνσταντίνος Ν., Βουγιούκας, «Η επίδρασις του κινηματογράφου επί των αντικοινωνικών εκδηλώσεων των ανηλίκων», *Ποινικά Χρονικά* ΙΒ' (1962): 577-587· και του ίδιου, *Η τέχνη της κινηματογραφίας και η επίδρασις αυτής επί της κοινωνίας*, ό.π. Επίσης *Καθημερινή*, 24.11. 1962, σ. 10, σχετικά με τη διάλεξη για το θέμα αυτό του Κ. Κωνσταντινίδη στον Παρνασσό, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της εβδομάδας «Νεότης και Θέαμα». Επίσης, Σπ. Καλλιάφας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, «Η επίδρασις του κινηματογράφου επί του χαρακτήρος των ανηλίκων», *Επιστημονικόν Βήμα του Διδασκάλου* Β' /5-6 (1955): 91-92, καταγραφή συνέντευξης στην Υπηρεσία Επικαίρων του Ραδιοφωνικού Σταθμού Αθηνών, την 1η Δεκεμβρίου 1954, με θέμα εκείνο του τίτλου του δημοσιεύματος. Για τις αντιδράσεις σε άλλες μορφές νεανικής ψυχαγωγίας, και ιδίως τη ροκ, βλ. Λεωνίδας Φ. Καλλιβερέτακης, «Προβλήματα ιστορικοποίησης του Rock φαινομένου. Εμπειρίες και στοχασμοί», *Τα Ιστορικά* 20 (1994), σ. 157-174 καθώς και τη διδακτορική διατριβή σε εξέλιξη του Κωνσταντίνου Κατσάπη, «Ήχοι και απόηχοι: Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου», Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, που εντάσσεται επίσης στις μελέτες του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας.
29. Σπύρος Μελάς, «Η σεξουαλική αγωγή και τα σύγχρονα νειάτα», *Ακρόπολις*, 8.6.1950, σ. 1, 5. Γ. Γκράτσας, «Ηθική και υγεία», *Αστυνομικά Χρονικά* 51 (1955), σ. 2454-2459. Επίσης τα άρθρα του Θ. Παπακωνσταντίνου στις *Εικόνες*: «Ο ελεύθερος έρωτας», 129 (1958): 13· «Η δυστυχία της ανέσεως», 186 (1959): 10· «Ο χυδαίος έρωτας. Εν ονόματι της 'φυσιολογικής ζωής'...», 225 (1960): 12-13· «Η αγνότης είναι ή δεν είναι αρετή; 3 Άγγλοι ιατροί σκανδαλίζουν πάλιν την αρκετά σκανδαλισμένην κοινήν γνώμην», 412 (1963): 11· και «Η πρώϊμη ερωτική πληρότης φέρνει δυστυχία στους νέους», 506 (1965): 12-13.
30. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι αναλύσεις της Βενετίας Αποστολίδου για το πώς μετασχηματίζεται το περιεχόμενο του έθνους στο λόγο της Αριστεράς, στο βιβλίο της *Λογοτεχνία και ιστορία στη μεταπολεμική Αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή 19147-1981*, Πόλις, Αθήνα 2003.
31. Για τον αντιαμερικανισμό της περιόδου και τη «διπολική αντιπαράθεση», βλ. Η. Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 189-190, 257.
32. «Ο Μάιος [1954] έφερε το φτιάξιμο του Τέντι Μπόι», γράφουν οι Πολ Ροκ

- και Στάνλεϊ Κόεν. «Του δόθηκε μορφή και ουσία. Έγινε 'απειλή'. Δεν πρωτοπαρουσιάστηκε μόνο στο κοινό, πρωτοπαρουσιάστηκε επίσης και στον εαυτό του» (P. Rock-S. Cohen, "The Teddy Boy", ό.π., σ. 302).
33. Για την καμπί που εμφανίζουν προς τα μέσα της δεκαετίας τα κατηχητικά, μετά την αλματώδη ανάπτυξή τους κατά την προηγούμενη δεκαετία, βλ. τη μαρτυρία του Χρήστου Γιανναρά *Καταφύγιο Ιδεών*, Ίκαρος, Αθήνα 2001. Το φαινόμενο είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον και αναμένει την ιστορική διερεύνησή του.
34. *Εικόνες* 152 (1958), σ. 30-32.
35. Αλίκη, «Τεντυμποϊσμοί», *Αυγή* 21.8.58, σ. 4. Η σχετική αρθρογραφία στην *Αυγή* είναι συστηματική και σταθερή. Βλ. ενδεικτικά, Ρόζα Ιμβριώτη, «Τα παραστρατημένα παιδιά», Α': 14.1.58, σ. 1, 4, Β': 15.1.58, σ. 1, 5· Ελ. Καλ., «Πώς διαφθείρεται η νεολαία», Α': 9.3.58, σ. 3, Β': 11.3.58, σ. 3, Γ': 12.3.58, σ. 3, 4.
36. Τάσος Λιγνάδης, *Η επανάσταση των αγγέλων. Συμβολή εις το πρόβλημα της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Αθήναι 1963, σ. 52.
37. «Τέντι Μπόις» (Teddy Boys) ονομάστηκαν τη δεκαετία του '50 στην Αγγλία οι νεαροί εργατικής προέλευσης που ντύνονταν με μια παραφθορά του αριστοκρατικού στυλ στο οποίο έδωσε το όνομά του ο βασιλιάς Εδουάρδος της Αγγλίας. Φορούσαν φαρδύ πτυχωτό σακάκι με στενά βελούδινα πέτα, καστόρινα παπούτσια με χοντρές ελαστικές σόλες, στενό παντελόνι «σωλήνα» και γραβάτα κορδόνι, ενώ χτένιζαν τα μαλλιά τους αφήνοντας μπροστά μια μακριά μπούκλα. Μία από τις πρώτες σύγχρονες εκδηλώσεις «νεανικού πολιτισμού», οι «Τέντι Μπόις» μαρτυρούν την ανάκαμψη της βρετανικής μεταπολεμικής οικονομίας και τη δυνατότητα σε όλο και μεγαλύτερους αριθμούς εφήβων από την εργατική τάξη να έχουν οικονομική ανεξαρτησία που τους επιτρέπει να διαθέτουν χρήματα για το ντύσιμο και τη διασκέδασή τους. Οι «Τέντι Μπόις» σκανδάλισαν τη βρετανική κοινωνία τη δεκαετία του '50 και κατηγορήθηκαν συχνά για βίαιη, ακόμη και ρατσιστική, συμπεριφορά. Οι άγγλοι «Τέντιδες» λέγεται ότι απεχθάνονταν το μπλουτζίν, τόσο για την εμφανή εργατική καταγωγή του όσο και για την αμερικανική του προέλευση. Ως φαινόμενο προηγούνται από εκείνο των «Μοντέρνων» και των «Ροκάδων» ("mods and rockers"). Βλ. P. Rock-S. Cohen, "The Teddy Boy", ό.π. και Tony Jefferson, "Cultural responses of the Teds", στο S. Hall-T. Jefferson (επιμ.), *Resistance through Rituals*, ό.π., σ. 81-96.
38. *Έθνος* 5.9.58, σ. 1.
39. Αγγλαία Δημ. Αλτικουλάτση, *Ο «τεντυμποϊσμός» (Η θρασύτης των ανηλίκων)* Ν.Δ. 4000/1959, ό.π., σ. 9.
40. Αλίκη, «Τεντυμποϊσμοί», ό.π.
41. Χρ. Κ. Χαιρόπουλος, «Η αγανάκτησις δεν αρκεί...», *Έθνος* 7.10.58, σ. 4. Η στήλη εμφανίζεται να μεταφέρει γνώμες αναγνωστών.
42. *Αυγή* 4.9.58, σ. 3. Για αντίστοιχες αντιδράσεις στη Βρετανία, βλ. P. Rock-S. Cohen, "The Teddy Boy", ό.π.
43. *Έθνος*, 4.9.58, σ. 3, ανταπόκριση του Ι. Καιροφύλλα.
44. Στο ίδιο, καθώς και *Αυγή* 4.9.58, σ. 3 και *Εικόνες* 152 (1958), σ. 30.
45. Πολλά από τα στοιχεία της δημόσιας διαπόμπευσης που παρουσιάζεται εδώ παραπέμπουν σε παμπάλαιες τελετουργίες γνωστές στις αγροτικές κοινωνίες. Ορισμένα όμως από αυτά, και ειδικότερα η κουρά, αφορούσε ως τότε σχεδόν αποκλειστικά γυναίκες. Είχε μάλιστα αναβιώσει σε διάφορες περιπτώσεις στη συγκυρία της δεκαετίας του '40 στην ελληνική ύπαιθρο, ως «τιμωρία» για γυναίκες του αντίπαλου πολιτικού στρατοπέδου ή που κατηγορούνταν για συνεργασία με τους Γερμανούς ή τους Ιταλούς. Για σχετικές αναφορές βλ. Ο Ιός της Κυριακής, «Π'ορνεία, Π'ροδοσία, Π'ολιτική», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 17.1.1993 και Τασούλα Βερβενιώτη, *Η γυναίκα της Αντίστασης. Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994, σ. 148-152. Η κουρά και η δημόσια διαπόμπευση γυναικών υπήρξε ευρύτερα διαδεδομένη πρακτική στη Γαλλία της Απελευθέρωσης. Βλ. Fabrice Virgili, *La France 'virile'. Des femmes tondues à la libération*, Payot, Παρίσι 2000. Πάντως τις ημέρες που ακολουθούν τη διαπόμπευση των «τεντιμπόηδων» της Κυψέλης, αθηναϊκή εφημερίδα θυμάται το μέτρο του αστυνομικού διευθυντή Αθηνών Μπαϊρακτάρη κατά του «κουτσαβακισμού», όταν άρχισε να ψαλιδίζει τις αφέλειες που άφηναν οι «κουτσαβάκηδες», γελοιοποιώντας τους (*Έθνος*, 15.9.58, σ. 6).
46. *Έθνος*, 5.9.58, 2.1, 5.
47. Βλ. ενδεικτικά τις διαφορετικές απόψεις που εκφράζουν αναγνώστες (:) του *Έθνους* για τη διαπόμπευση των «τεντιμπόηδων» της Κυψέλης, όπως δημοσιεύονται ολόκληρο τον Οκτώβριο, το Νοέμβριο και το Δεκέμβριο του 1958 στη στήλη του Χρ. Κ. Χαιρόπουλου, «Για σας, κυρία μου...», η οποία ασχολείται συστηματικά και πριν και μετά το συγκεκριμένο περιστατικό με την «παιδική» και τη «νεανική εγκληματικότητα»· επίσης *Εικόνες* 152 (1958), σ. 30-32· Θ. Παπακωνσταντίνου, «Τι είναι ποινή και τι επιδιώκει», 152 (1958): 10· του ίδιου, «Η δυστυχία της ανέσεως...», 186 (1959): 10· και πιο ρητά την καταγγελία του μέτρου ως «παράνομου» στο Τ. Λιγνάδης, *Η επανάσταση των αγγέλων*, ό.π., σ. 53. Πάντως παρόμοια δημόσια διαπόμπευση δεν θα ξαναγίνει. Στο εξής η διοικητική απόφαση του Διευθυντή Ασφαλείας Αττικής θα εφαρμόζεται κατά γράμμα: όσοι συλλαμβάνονται για «τεντιμποϊσμό» θα κουρεύονται με την ψιλή και θα τους κόβουν τα ρεβέρ των παντελονιών τους πριν αφεθούν ελεύθεροι. Βλ. ενδεικτικά: *Έθνος*, 13.10.58, σ. 1, *Καθημερινή*, 24.2.1959, σ. 7, *Τα Νέα*, 16.10.1959, σ. 6. Η πρακτική θα συνεχιστεί και αρκετά αργότερα: η αστυνομία θα στείλει κουρεμένους γουλί στο σπίτι τους τους νέους άντρες που θα συλλάβει κατά τις ταραχές που ξέσπασαν όταν απαγορεύτηκε η προβολή της ταινίας για το Γούντστοκ τον Αύγουστο του 1969 στην Αθήνα. Βλ. Λ. Καλλιβετάκης, «Προβλήματα ιστορικοποίησης της ροκ», ό.π., σ. 171-172.
48. Πρόκειται ουσιαστικά για την πρόθεση να εφαρμόζονται στο εξής συστηματικά οι διατάξεις του άρθρου 360 του νέου ΠΚ, που αφορά την ευθύνη γονέων ανηλίκων κάτω από 17 χρονών. Βλ. *Έθνος*, 31.7.58, σ. 1.
49. *Αυγή*, 25.9.58, σ. 1.
50. ΝΔ 4000 / 1959, «Περί καταστολής αξιοποιώνων τινών πράξεων και συμπληρώσεως του άρθρου 6 του Κώδικος Ποινικής Δικονομίας», 30 Οκτωβρίου 1959, *ΦΕΚ* 233 Α, 31 Οκτωβρίου 1959.
51. Δ. Ραυτόπουλος, «Τεντυμπόηδες και δράκοι. Μπροστά στο κύμα διαφθοράς που απειλεί τη νεολαία», *Αυγή* Α': 26.4.59, σ. 1, 5· Β': 28.4.59, σ. 1, 5· Γ': 29.4.59, σ. 1, 5· Δ': 30.4.59, σ. 3, 6· Ε': 3.5.59, σ. 4· Στ': 5.5.59, σ. 5· Ζ': 6.5.59, σ. 4.
52. Βουλή των Ελλήνων. Περίοδος Ε' - Σύνοδος Α', *Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος*, Προεδρία Κων. Γ. Ροδοπούλου, Συνεδριάσεις ΡΕ'-ΡΜΕ', 2 Σεπτεμβρίου 1959-10 Νοεμβρίου 1959, Αθήνα 1976, σ. 2142-2151, το παράθεμα στη σ. 2144. Ο τρόπος που εφαρμόστηκε στην πράξη το νομοθετικό διάταγμα τα επόμενα χρόνια είναι ένα θέμα από μόνο του. Βλ. ενδεικτικά την πληροφορία ότι ζητήθηκε η εφαρμογή του για «συλληφθέντες την Κυριακή φιλάθλους» (*Αυγή*, 1.12.59, σ. 8), αλλά και οι συχνές καταγγελίες που δημοσιεύονται στην ίδια εφημερίδα, ιδίως κατά τη δεκαετία του '60, ότι το διάταγμα χρησιμοποιείται ενάντια στους οπαδούς της ΕΔΑ. Το γεγονός αυτό φαίνεται ότι διέγραψε από τη συλλογική μνήμη τη συμμετοχή των βουλευτών της ΕΔΑ στην ψήφισή του.
53. Το μέτρο θα συμπληρωθεί ένα χρόνο αργότερα με το ΝΔ 4090 / 1960, που προβλέπει την αύξηση των ποινών για εγκλήματα κατά των ηθών. Βλ. σχετικά Κωνσταντίνος Μ. Καλλίας, *Η εγκληματικότητα και ιδίως των ανηλίκων*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1961, σ. 14.
54. Θ. Δασκαλόπουλου, «Μειωμένη η εγκληματικότητα και έναντι της σημειούμενης αύξησής εις το εξωτερικόν», *Εικόνες* 298 (1961), σ. 18-19. Βλ. επίσης Κ. Μ. Καλλίας, *Η εγκληματικότητα και ιδίως των ανηλίκων*, όπου συγκεντρώνονται οι πρόσφατοι λόγοι και οι ομιλίες του Υπουργού για το θέμα. Τα δεδομένα από διαφορετικές πηγές για το αριθμητικό μέγεθος των υποθέσεων που καταδικάζονται με βάση το νομοθετικό διάταγμα ποικίλουν, όπως θα δούμε και παρακάτω.
55. Στο ίδιο, σ. 17.
56. Από τη συνέντευξη του Κ. Καλλία στο Θ. Δασκαλόπουλο, ό.π.. Τις ίδιες

- διατυπώσεις είχε χρησιμοποιήσει ο Υπουργός και κατά τη συζήτηση για την ψήφιση του νομοθετικού διατάγματος τον Οκτώβριο του 1959. Βλ. *Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής*, ό.π.
57. Θ. Δασκαλόπουλος, ό.π., σ. 19. Ο προκάτοχός του, Θόδωρος Ρακιτζής, είχε γίνει την ίδια χρονιά, το 1961, Αρχηγός της Αστυνομίας. Για αντίστοιχες τοποθετήσεις προς τα τέλη του 19ου αιώνα που διαφοροποιούν την εγκληματικότητα της ελληνικής νεολαίας από εκείνη άλλων χωρών, βλ. Ρ. Μπενβενίστε, ό.π., σ. 28 κε.
58. Α. Δ. Αλτικουλάτση, *Ο «τεντυμπούσμος»*, ό.π., σ. 33-55, το παράθεμα από τη σ. 51, όπου και αναφορά στην κοινή εκτίμηση επώνυμων νομικών ότι δεν υπάρχει «τεντυμποϊσμός» στην Ελλάδα, παρά τη διαφωνία τους κατά πόσο αυτό οφείλεται στην εφαρμογή του νομοθετικού διατάγματος ή όχι. Βλ. επίσης Α. Μ. Τσητσούρα, *Νέαι μορφαι της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων*, ό.π. και Τ. Λιγνάδης, *Η επανάστασις των αγγέλων*, ό.π., κεφ. «Ο 'τεντυμπισμός'», σ. 52-55.
59. Α.Δ. Αλτικουλάτση, ό.π., σ. 53.
60. *Αυγή*, αφιέρωμα με τίτλο «Πώς περνούν οι νέοι μας τις ελεύθερες ώρες τους», 27 Απριλίου 1960, σ. 3-4. Οι σχετικές καταγγελίες θα πολλαπλασιαστούν κατά τη δεκαετία του '60 τόσο στην *Αυγή* όσο και στα έντυπα των οργανώσεων της νεολαίας Λαμπράκη. Βλ. αναφορές σε σχετικό υλικό στο Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Αρχείο 1951-1967*, Θεμέλιο-ΕΚΚΕ, Αθήνα 2001. Βλ. επίσης ενδεικτικά στην ίδια εφημερίδα: Ελένη Νίκα, «Τεντυμποϊσμός. Ο κίνδυνος που απειλεί την νεολαία μας. Μια επίκαιρη κοινωνική έρευνα της *Αυγής*», Α': 25.9.58, Β': 26.9.58, Γ': 27.9.58, σ. 3, 4 αντίστοιχα· Γιάννης Κοσπεντάρης, «Ιδανικά και πραγματικότητα». «Ι. Η Νεολαία μας και οι κίνδυνοι που την απειλούν», *Αυγή* 19.10.58, σ. 1, 7· Δ. Ραυτόπουλος, «Τεντυμπούδες και δράκοι», ό.π.
61. Κ. Καλλίας, ό.π., σ. 7, 9, 11-12 αντίστοιχα.
62. Στο ίδιο, σ. 36.
63. Θ. Δασκαλόπουλος, ό.π., σ. 19. Για μια διαμετρικά αντίθετη κινδυνολογική τοποθέτηση στο θέμα, πολύ κοντά στο πνεύμα της εκκλησίας, βλ. Ιωάννης Κ. Φελέκος, *Αγωγή των παιδιών και τεντυμποϊσμός. Πλήρεις, σαφείς και επιστημονικά οδηγίες περί της ορθής ανατροφής των παιδιών, ως και μέσα αποτελεσματικής καταπολεμήσεως των παρεκτροπών αυτών. Αγάπη – Ειρήνη – Ευημερία*, Αθήναι 1964. Ευχαριστώ τη Λίνα Βεντούρα που έθεσε υπόψη μου το φυλλάδιο αυτό.
64. Ν.Γ. Σταθάτος, «Το μέγα πρόβλημα του τεντυμποϊσμού θα συζητηθή εις συνέδριον ειδικών», *Έθνος* 19.8.1961, σ. 3. Για τα συνέδρια, βλ. Α.Μ. Τσητσούρα, ό.π., σ. 5, Α.Δ. Αλτικουλάτση, ό.π., σ. 13, καθώς και European Committee on Crime Problems, *The Effectiveness of Current Programmes for the Prevention of Juvenile Delinquency*, ό.π.
65. Α.Δ. Αλτικουλάτση, ό.π., σ. 54-55.
66. Στο ίδιο, σ. 55-61, το παράθεμα στη σ. 61. Σύμφωνα με στοιχεία από τη Γενική Εγκληματολογική Στατιστική, τη διετία 1959-1960 επιβλήθηκαν σε όλη την Ελλάδα 28 καταδίκες αντρών με το ΝΔ 4000/1959, από τους οποίους 12 ήταν ανήλικοι (σ. 57).
67. *Έθνος*, 29.7.58, σ. 1, 5 και 30.7.58, σ. 1, 6.
68. *Καθημερινή*, 24.2.1959, σ. 7.
69. Βλ. ενδεικτικά, στο *Έθνος*: 22.7.58, σ. 6· 28.7.58, σ. 8 και 30.7.58, σ. 5· 13.10.58, σ. 1· 15.10.58, σ. 1· στην *Αυγή*: 29.5.58, σ. 1, 30.5.58, σ. 1 και 5.6.58, σ. 6 (η συγκεκριμένη υπόθεση έχει ενδιαφέρον γιατί ενώ προβάλλεται αρχικά με τον τίτλο «Συμμορία 'Τεντυμπούς' στην Αμφιάλη», η ειδησεογραφία των επόμενων ημερών αποκαλύπτει ότι πρόκειται για ένα άτομο που συνελήφθη όταν τον κατήγγειλε μία γυναίκα ότι «προσπάθησε να σχετισθή» μαζί της με τη βία· 28.8.58, σ. 5· 25.9.58, σ. 1· 6.12.58, σ. 1· επίσης *Τα Νέα*, 16.19.1959, σ. 6.
70. Θ. Παπακωνσταντίνου, «Η ασυνεννοησία μεταξύ νέων – ενηλίκων: 'τέντυμπους', 'μπίτνικς' και 'ανήλικοι εγκληματίαι'», *Εικόνες* 399 (1963), σ. 27.
71. Βλ. σχετικά τις μαρτυρίες που περιλαμβάνονται στην πρώτη εκπομπή της σειράς «Μηχανή του χρόνου» (4 Μαρτίου 2004, Alpha), του δημοσιογράφου Χρήστου Βασιλόπουλου, που ήταν αφιερωμένη στο ζήτημα αυτό. Μι-
- λά με καλυμμένο πρόσωπο ο ένας από τους δύο «τεντιμπόηδες» της Κυψέλης, τους πρωταγωνιστές της διαπόμευσης που αναφέρθηκε πιο πάνω και παρουσιάζει τον εαυτό του ως «τον πρώτο τεντιμπόη», αυτόν που προκάλεσε το νόμο 4000. Στην εκπομπή ο «τεντιμποϊσμός» ταυτίζεται με το «γιαούρτωμα», που παρουσιάζεται ως συστηματική και διαδεδομένη πρακτική, αντίδραση «ορισμένων ζωηρών νέων» στο διάχυτο συντηρητισμό και την περιρρέουσα καταστολή, αλλά «χωρίς πολιτικά κίνητρα». Οι μαρτυρίες που ακούγονται στην εκπομπή εμφανίζουν τη νομοθετική παρέμβαση ως αντίδραση στην «επιδημία» του «γιαουρτώματος», ενώ τη διαπόμευση ως υπουργική εντολή και συγχρόνως αυθαιρεσία της αστυνομίας. Αφήνεται επίσης να εννοηθεί ότι η διαπόμευση ήταν και αυτή τρέχουσα πρακτική. Η εκπομπή κινείται στο πλαίσιο της διαδεδομένης στην Αριστερά θεώρησης του φαινομένου, ενώ κάνει φανερά τα προβλήματα που θέτουν οι προφορικές μαρτυρίες ως υλικό για τη μελέτη του παρελθόντος: απαντώντας σύντομα σε ερωτήσεις, οι περισσότεροι άνθρωποι αναπαράγουν ως αναμνήσεις τους τις πασίγνωστες εικόνες των κινηματογραφικών ταινιών, μέσα από τις οποίες δίνουν εκ των υστέρων νόημα στην εποχή που έζησαν και για την οποία καλούνται να μαρτυρήσουν. Οι ίδιες εικόνες παρουσιάζονται στην εκπομπή ως τεκμηρίωση του εξηγητικού σχήματος που προτείνεται για το ιστορικό ζήτημα που εξετάζεται. Ενδιαφέρουσα είναι η μαρτυρία για την πρακτική του «γιαουρτώματος» στον Πειραιά, που μολονότι δεν τοποθετείται χρονικά με σαφήνεια, μοιάζει να είναι φαινόμενο περισσότερο της δεκαετίας του '60 παρά του '50, να έπεται δηλαδή και όχι να προηγείται της νομοθετικής παρέμβασης.
72. *Έθνος*, 29.7.58, σ. 1, 5 και 30.7.58, σ. 1, 6.
73. *Έθνος*, 4.9.58, σ. 3.
74. Χρ. Κ. Χαιρόπουλος, «Τεντυμπόηδων απολογία!», *Έθνος*, 15.10.58, σ. 4. Ακόμη κι αν το γράμμα είναι κατασκευασμένο, είναι σημαντικό ότι διατυπώνεται αυτή η περιθωριακή για τα χρόνια που εξετάζουμε θέση.
75. Θ. Παπακωνσταντίνου, «Η πρώτη ερωτική πληρότης φέρει δυστυχία στους νέους», *Εικόνες* 506 (1965), σ. 12-13.
76. Θ. Παπακωνσταντίνου, «Η ασυνεννοησία μεταξύ νέων – ενηλίκων», ό.π.
77. Λιζιάννα Δελβερούδη, *Οι νέοι στις κωμωδίες του ελληνικού κινηματογράφου*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, υπό έκδοση και Μαρία Παραδείση, «Η παρουσίαση της νεολαίας στα κοινωνικά δράματα της δεκαετίας του εξήντα», *Τα Ιστορικά* 22 (1995): 205-218.
78. Το κινηματογραφικό έργο του Γιάννη Διαλιανίδη, «Νόμος 4000», του 1962, χαρακτηρίζεται «κοινωνική περιπέτεια» από τον Στάθη Βαλούκο, *Φιλμογραφία του ελληνικού κινηματογράφου*, Αιγόκερως, Αθήνα 1998, σ. 211.